

UOT. 5908.01

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.2.190>

Xatirə Quliyeva

Fəlsəfə elmləri doktoru, dosent

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun "Multikulturalizm və Tolerantlıq Fəlsəfəsi"

şöbəsinin müdiri

khatireguli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4889-6569>

HEYDƏRİZM KONSEPSİYASI (Problemə Giriş)

Açar sözlər: Azərbaycan, Heydər Əliyev, Heydərizm konsepsiyası, Kamalizm, Qandiizm.

Giriş

Siyasət, eləcə də siyasi-nəzəri məsələlərə aid yüzlərlə əsər yazılsa da, zəngin kitabxanalar yaransa da bu bəşəri mövzu hər dövrdə, hər bir tarixi mərhələdə və hər bir dövlətin, xalqın şüurunda mühüm düşüncələrə yol açmış və həmçinin daha yeni-yeni tədqiqatların meydana çıxmasına təkan vermiş bir fenomen kimi öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamaqdadır.

Siyasi-nəzəri, əslində fəlsəfi, fəlsəfi-siyasi "izm"-lər də bu sahədə maraq doğuran aktual problemlərdəndir. İlk öncə "İSM"-dən qaynaqlanan bizim şüurumuzdakı "İZM" nədir?" sualına cavab verək.

Fəlsəfə tarixi və eləcə də bir çox elmlər, terminlər kimi "İZM"-lərin də tarixi Qədim Yunan -ισμός (-ismós), -ίζειν (-ízein) dili zənginliyindən qaynaqlanır və rəşional düşüncənin aydınlıq, dəqiqlik, digər tərəfdən də bütövlük, tamlıq, daha böyük mahiyyətində termindir. "İZM"-lər ilk əvvəl (məsələn, VIII əsrdə) Latin və Fransız dillərində işlənmişdir. Maarifçilik dövründə (XVI əsr) xüsusən ingilis maarifçiliyində yunan və latın sözlərinə şəkilçi olaraq əlavə edilmiş İZMlər geniş şəkildə yaranmış və XVIII əsrdə artıq dünya dillərində olan İZM-li terminlər yaranmışdır. "İZM"-lərin istifadə olunduğu dövr kimi məşhurdur. artıq bir neçə əsr boyu siyasətçilərin, filosofların, eləcə də müxtəlif elm sahələri nümayəndələrinin qəbul etdikləri doktrina, ideologiya, fəlsəfə, nəzəriyyənin əsaslılığının, xüsusiyyətinin və ya özəlliyinin ifadəsidir.

"Here and Now"- İndi və burada adlı məqalədə İZM şəkilçisi ilə olan müstəqil ingilis dilli sözün (blackguardism - qaraguruhçuluq) ilk istifadəçisinin Edvard Pettit (1680) olduğu göstərilmişdir. Həmçinin bu məqalədə İZM-lərlə olan terminlər və ideologiyaların 18-ci əsrin ortalarından etibarən geniş yayıldığı, 1930-cu illərdən başlayaraq "ism"-lərin yeni məzmununda (racism (1932) or sexism (1936)) işlədildiyi, 1970-ci illərdə isə daha da inkişaf etdiyi hətta 2004-cü ildə OED-ə, yəni Üstünlüyə əsaslanan ideologiyalar üçün terminlərin Məlumat reyestrinə əlavə Layihə kimi daxil edilmişdir (40).

Onu da qeyd edək ki, utilitarizm kimi elə "İZM"-li nəzəriyyələr vardır ki, onlar həm təbiətə həm bəşərə - İnsana aiddir. Necə ki, elə "atalar sözləri", "misallar, deyimlər" var ki, təbiət (məsələn, "saxla samanı, gələr zamanı"), canlılar aləmi (məsələn, it hürər, karvan keçər) üzvlərinə aid olsalar da İnsana münasibətdə də dərin məzmun və mənə kəsb edirlər.

Bundan başqa "İZM"-li terminlər tarixinin əvvəllərində məzmununa görə bu və ya digər məktəbi, nəzəriyyəni nəzərdə tuturdusa (məsələn, romantizm, classism, pessimism, agnoticism, dualism, realism və s.), zamanla bu məzmunlarla bərabər dini, elmi və s. sahələr üzrə peyğəmbərlərin alimlərin, filosofların, (məsələn, Mohammedanism, Platonism, Kantianism, Darwinism) və onlarla məşhurların ideologiyasını ehtiva etmişdir.

Ancaq daşdığı ideyadan asılı olmayaqraq "İZM"-lərlə olan nəzəriyyə, ideologiyalar əsasən fəlsəfi dərk olunurlar. Bu fikri belə də ifadə et-

mək olar ki, İZMLər bir sistemdir və onları düşüncə sahəsi adamları olan filosoflar meydana çıxardıqları kimi onlar fəlsəfi tədqiqatların da mövzudurlar.

Heç də təsadüfi deyil ki, fəlsəfi nəzəriyyələrə, filosoflara, din və din təmsilçilərinə, habelə ədəbiyyat, sənət sahəsinə aid “İZM”lər daha çoxdur.

Bundan başqa “İZM”lər tarixinə xüsusi olaraq diqqət yetirildikdə siyasi məzmunlu o cümlədən siyasətçilərin və habelə siyasi liderlərin (məsələn, Marksizm, Leninizm, Qandizm, Kamalizm) həyatı, fəaliyyəti ilə bağlı olan “İZM”lərlə tanış olmaq olur ki, bu məktəb, siyasət yolu düşüncəsini ifadə edir.

Əlbəttə “İZM”-li nəzəriyyələr, ideologiyalar “külliyyatında” müsbət səciyyəli olanlarla bərabər məsələn, racism, Stalinizm, fascism, Hitlerizm, Pahlaviizm və s. kimi neqativ xarakterli İZMLər də vardır.

Beləliklə, “İZM”-li terminlər tarixi əlifba sırası və hətta termindəki hərflərin sayı baxımından (6 hərflili, 7, 8, 9 VƏ S. hərflili və s.) çox geniş və zəngindir.

“İZM”-lər konsepsiyasını təhlil edərkən konkret bir məsələyə də aydınlıq gətirməyi zəruri hesab edirik. Bu “İZM”-lər və kult düşüncəsi doqması ilə bağlıdır.

Bəziləri öz dövrü üçün nəhəng inqilabi işlər görmüş, eyni zamanda üsul-idarəçilik baxımından diktator, despot kimi yaddaşlarda qalmış bu və ya digər hökmdarın, siyasi liderin İZMLərlə adlanmasını, tədqiq olunmasını əsas götürərək bu şərtiliyə, fərqliliyə “qara eynəklərlə” baxırlar. Halbuki, tarixi şəxsiyyətlərin mütərəqqi, işıqlı əməlləri, dövlət yaratmaları, xalqlarının xilaskarı olmaları, rəhbəri olduqları dövlətin və xalqın mənafeyi üçün fədakarlıqları, bütövlükdə inqilabi fəaliyyətləri və ən əsas məsələ milyonların təbii sevgisini qazanması onları da fərqləndirir. Digər tərəfdən İZMLəri birmənalı şəkildə kultçuluq kimi görən, “qiymətləndirən” yüzlərlə müsbət kimi mənfi məzmunlu İZMLi nəzəriyyələrə yanaşmada səssiz qalırlar ki, onların siyasi liderlərə münasibətdə “solçu” mövqeləri ən yaxşı mənada gerilik kimi qəbul edilir.

Fikrimizi tarixin yüzillər boyu tanıdığı və təqdir etdiyi – Aristotelianizm, Buddhizm, Confucianizm, Darwinizm, Epicureanizm, He-

gelianizm və s. o cümlədən Marksizm, Leninizm, Qandiizm, Kamalizm kimi saysız- hesabsız siyasətçi, peyğəmbər, filosof, dindar, yazıçı, sənətkar nəsllərinin İZMLəşən adları təsdiq edir.

Bu baxımdan Azərbaycan xalqının Ulu öndəri, XX əsrin dühalarından biri Heydər Əliyevin siyasət irsinin “Heydərizm” konsepsiyasının tarix və müasirlik kontekstində tədqiq və təhlil edilərək dəyərləndirilməsi siyasi-fəlsəfə, eləcə də ictimai elmlər sahəsində aktualıq kəsb edən mövzudur.

Ulu öndər, tarixi şəxsiyyət, Heydər Əliyevin zəngin siyasi idarəçilik məktəbinə əsaslanan Heydərizm konsepsiyası bu həm tarixi xronoloji aspektlərdən, eyni zamanda müasir dövrün elmi problemləri, fəlsəfi yanaşmalar kontekstində çox sayda istiqamətlərdən əhatəlidir və tədqiqat üçün zəngin mənbədir. İndiyə kimi yüzlərlə alimin, tədqiqatçının, siyasi şərhçinin fikir yürütdüyü Heydər Əliyev siyasət məktəbi bir elmi tədqiqat mövzusu olaraq sanki heç işlənməmiş mahiyyətdədir və bu gün də yeni-yeni müasir araşdırmalara, məsələn, elə hər dövrdə yeni, aktual olan – **Heydərizmin** öyrənilməsinə zəruri edir. Çünki Heydərizmin dərkəti milli ideya, identiklik, milli tarix, dövlət-millət, vətəndaşlıq fəlsəfi əxlaq kimi əbədi və bəşəri bir qayəni ehtiva edir və bu mahiyyəti ilə hər dövrdə yenidir, aktualdır.

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, Heydərizm mövzusu tarixi dövrlər, dövlətlər və siyasi liderlik kontekstində müqayisəli şəkildə təhlil olunduqda onun fəlsəfi, siyasi-fəlsəfi, habelə fəlsəfi-etik kontekstlərdə yeni-yeni, olduqca xarakterik, dolğun, dinamik və özünəməxsus keyfiyyətləri qabarıq şəkildə üzə çıxır və elmi cəhətdən maraqlıdır.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin siyasət idarəçiyinə əsaslanan Heydər Əliyev məktəbi – “Heydərizm” dünya “İzm”lər konsepsiyasına yeni bir əlavə, eyni zamanda zəngin siyasi dünyagörüşü, dərin elmi mənbədir.

Bundan başqa Heydərizm bütün mahiyyəti ilə yeni məzmunlu siyasi maarifçilik konsepsiyasıdır. Biz Heydər Əliyev siyasət idarəçilik məktəbini – Heydərizmi ilk dəfə olaraq siyasi maarifçilik terminini tədqiqata tətbiq etməklə hərtərəfli şəkildə araşdırarkən uzun onilliklərin təcrübəsində yaranmış rəşadət və peşəkar li-

derlik nailiyyətləri ilə qarşılaşırıq ki, bunlar milli dövlət, vətəndaş cəmiyyəti, xalq və dövlət vəhdəti şüurunu ehtiva edir.

“Heydərizmin” bir konsepsiya olaraq keçmişin məşhur “izm” sahibləri habelə fəlsəfi cərəyanların mahiyyətində təhlil edilərkən müasir “izm” dünyagörüşü hasil olur. Bu baxımdan klassik “izm”lə şərtlənən hadisələr və o cümlədən məşhur şəxsiyyətlər, liderlərlə yanaşı nisbətən yaxın tarixi keçmişin Qandizim, Kamalizm, o cümlədən rasionalizm, multikulturalizm və s. kimi örnəkləri ən xarakterik dəyərli mənbələrdir.

Bunu da xüsusilə qeyd etməliyik ki, ilk dəfə tədqiqata cəlb olunan “Heydərizm” konsepsiyasının əsaslandırılması üçün Ulu öndər Heydər Əliyevin 46 cildə toplanmış siyasi irsi, Heydər Əliyevə həsr olunmuş, “Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr”, “Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə I-II cild)”, “Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi”, “Heydər Əliyev Atatürk haqqında”, “Əsrin müqaviləsi”-10 il”, “Heydər Əliyev və mənəvi-estetik dəyərlər”, “Heydər Əliyev siyasəti: Milli Dövlət, Milli Lider, Vətəndaşlıq, Mənəviyyət” və başqa onlarla elmi tədqiqat əsərinin daxil olduğu hebelə bu mövzuya aid zəngin elmi kitabxanalar mövcuddur.

Heydərizm konsepsiyasının elmi tədqiqat sahəsinə tətbiqinin reallığa uyğunluğunu, tarix və müasirlik baxımından çox zəruri olduğunu Heydər Əliyevin siyasi irsi ilə, böyük siyasətçiyə həsr olunmuş əsərlərlə bərabər, dünya siyasəti kitabxanasının klassik və müasir əsərləri, məsələn, “Aristotelin “Nikomax etikası”, “Müasir siyasi tədqiqatlarda ideologiya anlayışı”, “Qanunların təbiəti haqqında”, “Müasir Fransanın mənşəyi”, E.Craig. “6 ‘izm’ haqqında”, “Modernizm və postmodernizm”, “Təsəvvür azadlığı və fəlsəfi “-izmlər”, “Qandizmin Əsas Prinsipləri, “Ahimsa: Qandizmdə Onun Nəzəriyyəsi və Təcrübəsi, “Kamalizm – Dün-yəvi Cümhuriyyətin Türk Modeli” və o cümlədən sonluğu “izm”lər mövzuda tarixi və müasir tədqiqatlar, həmçinin siyasi fəlsəfəyə aid “izm”-li, “izm” siz yeni-yeni əsərlər təsdiqləyir.

“Heydərizm konsepsiyası (problemə giriş)” mövzusunda olan bu məqalədə Ulu öndər Heydər Əliyevin 4 onilliyi əhatə edən siyasi fəaliyyəti XIV əsrdə yaşamış, Azərbaycanda Səfəvi-

lər dövlətini yaratmış, bu müstəqil dövləti siyasi və mədəni sahələr üzrə sistemli surətdə inkişaf etdirmiş, xarici və daxili düşmənlərdən qorumuş və bütün dünyaya tanıtmış Şah İsmayıl Xətai “məktəbi”, tarixdə ən çox öyrənilmiş 100 şəxsiyyət sırasında xüsusi dəyərə malik, türk dünyasının əvəzsiz Lideri Mustafa Kamal Atatürkün siyasət təliminə- Kamalizmə, Hindistanın Azadlıq hərəkatının banisi, hindilərin “ulu ruh”- mahatma, “xalqın atası-- Bapu” adlandırdıqları Mohandas Karamçan Qandinin - Qandizmin siyasət fəlsəfəsi kontekstində elmi-obyektiv və məntiqi aspektlərdən lakonik şəkildə təhlil edilir və bütövlükdə XX əsrin görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin zəhgin siyasi irsi - Heydərizm konsepsiyası “izm”lər konsepsiyası kontekstində müxtəlif aspektlərdən əsaslandırılır.

Əsas hissə

Tarixi faktlardan çıxış edərək deyə bilərik ki, Heydər Əliyevin 40 il qədər geniş bir dövrü əhatə edən müdrik siyasi nəzəri və praktiki mahiyyətdə idarəçilik fəaliyyəti güclü siyasi məktəb, eyni zamanda Azərbaycanın milli dövlət quruculuğu salnaməsidir. Azərbaycan xalqına məxsus bütün geosiyasi yeraltı və yerüstü milli sərvətlər, milli iqtisadiyatımız, milli mədəniyyətimiz, milli elmimiz, milli təhsilimiz, milli ədəbiyyatımız, milli teatrımız, milli musiqimiz, milli muzeylərimiz, milli məscidlərimiz, milli kitabxanalarımız, milli idmanımız, o sırada milli səhiyyəimiz və neçə-neçə sosial-iqtisadi, habelə hərbi, diplomatiya kimi sahələr Heydər Əliyevin müdrik siyasəti, böyük cəsarəti və fədakarlığı, peşəkar idarəçilik imkanları ilə sistemli şəkildə dəyərləndirilib, inkişaf etdirilərək milli dövlət ideyasına tam cavab verən səviyyəyə yüksəlmiş, bununla da hələ sağlığında ona "böyük lider, dövlət rəhbəri, ata, Ulu öndər titullarını qazandırmaqla “Heydərizm” konsepsiyasını əsaslandırmışdır.

Azərbaycan xalqının Ulu öndəri, tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin Azərbaycanın tarixi dövlətçilik ənənələrindən qaynaqlanan zəngin siyasi idarəçilik ideologiyası - **Heydərizm. Heydər Əlirza Oğlu Əliyevin Siyasət Yolu** dünya siyasi düşüncəsində çoxdan tanınan və tətbiq olunan məşhur siyasi liderlərin, məsələn, Mahatma Qandinin “izm”i, bizə mənəvi, eləcə

də coğrafi region olaraq yaxın olan Türkiyə Dövlətinin əfsanəvi Lideri Mustafa Kamal Atatürk siyasi təcrübəsinə əsaslanan Kamalizm kimi hərtərəflidir və dövrünün siyasi-iqtisadi, sosial-mədəni həyatının dolğun səlnaməsi kimi dünya ölkələrində qəbul edilib, istifadə oluna bilər.

Bundan başqa Heydərizm. Heydər Əlirza Oğlu Əliyevin Siyasət Yolu bu iki nəhəng dövlət rəhbəri, dünya siyasətçisi, milli liderin ideologiyası ilə bir çox siyasi strategiya və taktika baxımından eyniyyət, o cümlədən uyğunluq və həmçinin bənzərlik kəsb edir.

Bu fikrimizin obyektiv-məntiqi təsdiqi üçün əvvəlcə təhlillərimizin istiqamətində Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi idarəçilik tarixində ən çox öyrənilmiş 100 şəxsiyyət sırasında xüsusi dəyərə malik türk dünyasının əvəzsiz Lideri Mustafa Kamal Atatürkün və Hindistanın Azadlıq hərəkatının banisi, hindilərin “ulu ruh”- mahatma, “xalqın atası-bapu”, “Ata”, “Ulu Öndər” adlandırdıqları “Doğruluk Tanrı”dır” həyat fəlsəfəsinin sahibi Mohandas Karamçand Qandinin dünya siyasət tarixində əvəzsizliyinin əsaslarına diqqət yönəltmək məqsəduyğundur.

İlk əvvəl qeyd edək ki, fikrimizcə, dünya Karamçand Qandi ideologiyasının nəzəriyyəsi olan Qandizm ifadəsinin bütün dillərdə “i” səsinə bir dəfə yazılmaqla işlədilməsi doğru deyil. Biz istər Azərbaycan, istər ingilis(bəzi tədqiqatlarda Qandihian daşlənir), istər rus və digər dillərdə Qandizm sözündə beləcə “i” bir dəfə yazıldığına şahidi oluruq ki, əslində sözün kökü “Qandi”dirsə ikinci izm və ya ism və s. yazılmalıdır.

Beləliklə, Mustafa Kamal Atatürk və Mohandas Karamçand Qandinin siyasi fəaliyyəti Heydər Əliyevin dövrə, daha konkret XX əsrin ikinci onilliyinin əvvəllərinə təsadüf edir. Hər iki ideoloq ideologiya sözünün mənə çalarlarının fəvqündə olaraq qarşılıqları öz xalqlarının azadlıq, müstəqillik ideyasını həyata keçirmək prinsipini qoymuş və bu yolda dərin ağıl, böyük daxili inam və müdriklik gücü ilə öz ideyalarını həyata keçirmişlər.

Əlbəttə ki, bu Siyasi Liderlərin sözsüz olaraq bu və ya digər dərəcədə bəhrələnmiş olduqları Şah İsmayıl Xətai “məktəbi”i, hətta İslam dini tarixi və hüququ əsasları onların həyat və

siyasət amallarına yetmələrində tarixi rol oynamışdır.

Mustafa Kamal Atatürk və Mohandas Karamçand Qandinin siyasi ideoloq olaraq meydana atılmasının eyni mahiyyəti xarici istilaçıların vətənlərini və xalqlarını (millətlərini) işğal etməsi və əsarət ideyasında birləşən bütün məhrumiyyətlərin milli müstəqilliyə qarşısını kəsməsi idi.

Məsələn, 1922-1927-ci il mərhələsi Hindistan yarımadasının müstəmləkə həyatının və milli mücadilə tarixinin mühüm səhifələrini təşkil etmişdir ki, burada İngiltərə siyasi, iqtisadi hakimiyyət maraqları təbii surətdə ölkənin çoxmillətli cəmiyyətini formalaşdırmışdı. İngiltərənin müstəmləkəçilik hərəkatı zamanı Hindistan çoxkonfessiyalı təbəqələri də ictimai-siyasi cəhətdən fəallaşaraq dinc şəraitdə öz mövqelərini irəli sürərək müstəqilliyin qazanılmasına nail olmağa çalışmışlar ki, bunlar Hindistanda Mahatma Qandi fəlsəfi ideologiyasını meydana çıxarıb formalaşdırmışdı.

Mahatma Qandinin həqiqətə bağlılıq ideyasından qaynaqlanan “Satyagraha” təlimi, - yəni zülmə, şərə qarşı şiddət və zorakılıqsız qətiyyətli müqavimət fəlsəfi-siyasət konsesiyası XX əsrin əvvəlləri Hindistanında hətta sonralar başqa ölkələrdə İngiltərə müstəmləkəçiliyi ilə mübarizədə nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malk olmuşdur.

Bir əsrlik tarixi olan Qandizmin (əslində Qandi izmin-X.Q) kökündə Mahatma Karamçand Qandinin 1906-cı ildə Cənubi Afrikadakı Britaniya müstəmləkə hökuməti tərəfindən asiyalılara qarşı qəbul edilmiş və tətbiq edilən ayrı-seçkilik qanununa cavab olaraq düşündüyü satyagraha -, sülh və sevgi ruhunda həqiqəti axtar, həqiqətə sığın,- dinc, müqavimətsiz mübarizə ideologiyası dayanırdı və bu təlim 1917-ci ildə Hindistanda ilk olaraq indiqo – (Çivit-boya otu) yetişdirən Çamparan rayonunda qəbul edilib həyata keçirilmişdir. Beləcə, **Satyagrahi** Zəifliyə boyun əyməkdən və ya onun hər hansı bir şəkildə təsiri altına düşməkdən imtina edərək həqiqətə söykənmək düşüncəsini ifadə edir. Şərlə qarşıdurma zamanı satyagrahi zorakılığa dözməlidir, çünki zorakılıq tətbiq etmək düzgün düşüncəni itirmək olardı”(38).

Bütövlükdə götürüldükdə **Satyagrahi** də daxil olmaqla Mahatma Karamçand Qandini

Hindistanın Quru – böyük rəhbəri, millət atası nüfuzuna yüksəldən dini-mənəvi və social-siyasi və soial-psxoloji mahiyyətli Qandizm ideologiyası 1893-cü ildən 1914-cü ilə qədər əvvəl Cənubi Afrikada, bütün Hindistanda daha sonar dünyanın Almaniya, İngilrə kimi qabaqcıl ölkələrində qəbul edilib, inkişaf etdirilmişdir.

“Qandi ideologiyası” adlı bir məqalədə Əsas Qandi ideologiyaları belə şərh edilmişdir: “Həqiqət və Qeyri-zorakılıq: Onlar Qandi düşüncələrinin əkiz sütunlarıdır. Mahatma Qandi üçün həqiqət sözlərə və əməllərə çevrilir. Onun üçün son həqiqət Allah və əxlaq idi. Beləliklə, əxlaqi qanunlar və məcəllə Qandizmin əsasını təşkil edir. Mahatma Qandiyə gəlincə, qeyri-zorakılıq zorakılığın birbaşa əksi olan aktiv sevgi idi. Satyagraha: Satyagraha ədalətsizliyin, zülmün və istismarın bütün formalarına qarşı ən təmiz ruh gücünün həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Metod şəxsi mənəvi əzab verməklə və xəsarət yetirmədən hüquqları təmin edir. Sarvodaya: Sarvodaya “Universal yüksəliş” və ya “Hamının Tərəqqisi” mənasını verən bir termindir. Termini ilk dəfə Mahatma Qandi Con Ruskinin siyasi iqtisad üzrə traktatının “Bu sonuncuya qədər” tərcüməsinin adı kimi işlədib. Svaraj: Svaraj sözü “özünü idarə etmə” mənasına gəlsə də, Mahatma Qandi ona həyatın bütün sahələrini əhatə edən ayrılmaz bir inqilab məzmununu vermişdir”(39).

İndisə çox Heydərizm konsepsiyasının dərk üçün lokonik şəkildə Mustafa Kamal Atatürk milli Dövlət Quruculuğu ideologiyasına əsaslanan Kamalizmlə tanış olaq. Belə ki, XX əsrin ikinci onilliyinin Türkiyəsi də işğalar, böhranlarla tarixə iz salmışdır. 1914-cü ildə başlayan I Dünya müharibəsində Türkiyə Osmanlı Dövləti Almaniya ilə müttəfiq olaraq başda dünyanın ən güclü imperiyaları İngiltərə və Rusiya, habelə Fransa ilə döyüşmüş və təbii 4 illik bu ağır müharibə Osmanlı Dövlətinin məğlubyyəti ilə nəticələnmişdi.

XX əsrin ikinci onilliyinin son iki ili də Türkiyə üçün ağır mərhələ olmuşdur. Birincisi, Mudros (1918-ci il) müqaviləsindən sonra İstanbul və Türkiyənin Qars, Ərdahan, Antalya İtaliya, İzmir Yunanıstan, Urfa, Antep, Maraş və Adana erməni-gürcü və fransa hərbi dəstələri tərəfindən işğal olunmuş, Sevr müqaviləsini qəbul edən Türkiyə Britaniya işğal qüvvələri ilə

üz-üzə qalmış, Türkiyə Cümhuriyyətinin əfsanəvi Lideri Mustafa Kamal Atatürkün köməyə yetişmişməsi sayəsində İşğalçı dövlətlərin istilasının qarşısı alınmış və Türkiyə tarixində yeni siyasi etap başlamışdır.

Birinci Dünya müharibəsində Osmanlı ordusunda - Çanaqqala cəbhəsində polkovnik, Suriya-Fələstin cəbhəsində İldırım Ordular qrupunun komandiri vəzifəsində xidmət edən, Müharibənin sonunda Osmanlı imperiyasının məğlub olmasının ardınca İstiqlaliyyət müharibəsi - Türk Milli Hərəkətinə qətiyyətli lider olan, Türkiyə İstiqlaliyyət müharibəsi ərəfasində Ankara Hökumətini quran, Türkiyə Ordusunun baş komandanı kimi Sakarya döyüşündə qələbəsinə görə 19 sentyabr 1921-ci ildə “Qazi” ləqəbini alan və marşal rütbəsinə yüksələn (28)) Mustafa Kamal Atatürk Hərbi və siyasi fəaliyyəti ilə Antanta dövlətləri və onların dəstəkçiləri üzərində qələbə qazanmışdır. Bu, tarixdə analoqu olmayan, dünyanın heç bir yerində görünməmiş bir istiqlal mücadiləsi idi və böyük türk xalqının bu qələbəsi bütün dünyanın güclü ölkələrinin Türkiyəni bir dövlət kimi qəbul etməsi ilə nəticələndi. Bu qələbə Türk xalqının yenilməz cəsarəti ilə böyük Atatürkün dühasının, məharətinin birliyi sayəsində mümkün oldu.

Qazi Mustafa Kamal Türkiyənin Böyük Millət Məclisni Anadoluada (23 aprel 1920-ci ildən etibarən) yaradıb ona rəhbərlik etməklə ən mühüm siyasi işləri həyata keçirdi və artıq 1 oktyabr 1922-ci il tarixində Türkiyədə Osmanlı imperatorluğu ləğv edildi, 1924-cü ildə isə Osmanlı ailəsindən bütün səlahiyyətlər geri alındı, o cümlədən Xəlifə II Əbdülməcidin dini hakimiyyəti parlament qərarı ilə ləğv edildi və davamda sultan ailəsinin bütün üzvləri ölkədən çıxdılar. Bununa 1876-cı ildə qurulmuş ən uzun ömürlü Osmanlılar imperiyası süqut edərək yerini Türk Cümhuriyyətinə vermiş oldu.

Əlbəttə, XX əsrin ilk iki onilliyinin Azərbaycanın ən yaxın qonşusu Türkiyədə baş verən hadisələr, xüsusən də 1923-cü il Türkiyə Cümhuriyyətinin Qurulması – Kamalizmin formalaşması və təşəkkülü bir məqalədə bu çox qısa şərhələrlə, iki-üç cümləlik tarixi faktlarla ifadə oluna bilməz. İstər Qandizm və istərsə də Kamalizm ideologiyaları və onların Heydərizmle uzlaşan və eyni zamanda fərqlənən cəhətləri haqqında “Heydərizm – Heydər Əlirza oğlu

Əliyevin siyasət yolu” monoqrafiyamızda (əsrə çap prosesindədir) geniş bəhs etmişik. Burada böyük Mustafa Kamal Atatürkün Türkiyənin işğaldan azad olunmasında, türk xalqının inqilab, döyüş ruhunun güclənməsində, bütün Türkiyənin Milli Azadlıq hərəkatına qalxmasında və nəhayət monolit Türkiyə Cümhuriyyətinin qurullmasında rolu miqyassız dərəcədə böyük olduğunu və kamalizmin təşəkkülündə əvəzsiz rol oynadığı haqda Kamalizm tədqiqatçı Demiriz Sara-Marienin “Kamalizm – Dünyəvi Cümhuriyyətin Türk Modeli” əsərindən bir iqtibası diqqətə çatdırmaq istərdik. Tədqiqatçı Demiriz Sara-Marieu dövrü belə qiymətləndirmişdir: “Milli dəyərlər üzərində qurulacaq türk birliyi ideyası (dini təmələ söykənən Osmanlı cəmiyyətindən fərqli olaraq), tərəqqiyə, sivilizasiyaya və dünyəvi nizama inanc həm kamalist elitanın baxışlarına uyğunlaşdırılaraq inkişaf etdirilmişdir. Onun ideoloji öncülləri Osmanlı elmi, Gənc Türklər dövründə qərbləşmə və 1910-1920-ci illərdə ortaya çıxan türk millətçiliyi idi. 1920-1930-cu illərin türk hakim elitesinin ideoloji təfəkkürünə ən böyük təsir Gənc türklər ətrafında cərəyan edən millətçi hərəkat tərəfindən olmuşdur”(38).

Təsadüfi deyil ki, Mustafa Kamal Atatürk tarixə əfsanəvi Lider kimi daxil olmuş, onun banisi olduğu Türkiyə artıq 100 ildir ki, bütün dünyada hərbi, iqtisadi, siyasi, diplomatik və çoxsayda sahələrdəki nəhəng nailiyyətləri ilə tanınmaqdadır. Bu dolğun tarixi dövrün və hadisələrin Azərbaycan xalqının Ulu öndəri Heydər Əliyevin həyatında və əmək fəaliyyətində yeri və rolu son dərəcə böyükdür və sözsüz ki, dahi şəxsiyyətin dövrünün və dünyagörüşünün öyrənilməsində əhəmiyyəti qabarıq şəkildə təsdiqlənəcəkdir.

Bu məqamda “Bizim hamımızın bir vətəni var - bu Azərbaycandır. Hamımız bir torpaqda yaşayırıq - bu Azərbaycan torpağıdır. Azərbaycan torpağının hər guşəsi hər birimiz üçün müqəddəs yerdir”- amalı ilə yaşamış və Azərbaycanın Müstəqil Respublikasını yaratmış Ulu öndər Heydər Əliyevin həyat bioqrafiyasına, Dövlət rəhbəri yüksək vəzifəsinə kimi keçdiyi tarixi yola nəzər salmağı məqsədəuyğun hesab edirik. Beləki, Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə Naxçıvan MSSR-in Daxili İşlər Xalq Komissarları Sovetində məxfi arxiv şöbəsinin müdiri,

Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetinin ümumi şöbəsinin rəisi, həmçinin 1944-1949 - Naxçıvan MSSR Dövlət Təhlükəsizliyi orqanlarında əməliyyat müvəkkili, baş əməliyyat müvəkkili – NDTK-DTN-də şöbə rəisi vəzifələri ilə iş fəaliyyətinə başlamışdır. Heydər Əliyev Təhsil sahəsində bilik və dünyagörüşünü zənginləşdirməklə ölkənin Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə irəli çəkilmiş, zamanla siyasi idarəçilikdə və dövlət quruculuğu istiqamətində irəli çəkilmiş – SSRİ-nin tərkibində olan 15 Respublikadan biri Azərbaycan KP MK-nin -1ci katibi kürsüsünə, daha sonra SSRİ MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin 1-ci müavini vəzifələrinə təyin olunmuş, eləcə də tarixi təcrübədən bəhrələnməklə, bütün elm sahələrini dərinlən mənimsəməklə və ən əsas fitri istedadla Liderlik sənətini öyrənib özünəməxsusluqla inkişaf etdirmiş, Azərbaycanın müstəqillik dövründə ümumxalq arzusu ilə yüksək hakimiyyətə -- gənc müstəqil dövlətin nəhəng qurucusu, memarı -prezidenti vəzifəsinə yüksələ bilmişdir.

Heç də təsadüfi deyil ki, bu qısa, lakonik şərhə ifadə etdiyimiz dolğun bioqrafiya qədim yunan filosofu Sokratın müdrik hakim haqqında fikirlərini sanki tamamlayır. Dahi Sokrat demişdir: “...bəzi adamlar heç bir istedadla malik olmadıqları halda dövləti idarə etmək sahəsində məharət sahibi olduqlarından danışırlar. Heç kəs dənizdə belə olmadığı və gəmi sürməyi bacarmadığı üzündən gəmiçiliyə cəsarət eləmədiyi halda, qəribədir ki, hər yerindən qalxan bir an belə tərəddüd etmədən çox asan iş kimi dövlətə başçılıq etməyə hazır olduğunu bildirir. Fleytaçılıq sənətinə böyük zəhmət hesabına yiyələnmənin zəruri olduğunu bir adam belə danmadığı halda, bir nəfər belə tapılmayı ki, şəhəri idarə etmək üçün əvvəlcədən böyük hazırlıq keçməyin lazım gəldiyini etiraf etsin” (Naxçıvan Muxtar Respublikası Heydər Əliyev dövründə(1991-1993) (31).

Digər yunan filosofu Platon da hökmdarın - rəhbərin əsas cəhəti kimi kütlədən fərqləndiyi, xüsusi istedadla və bacarıqla, təcrübəyə, idarəetmə qabiliyyətinə malik olduğu qənaətinə irəli sürmüş və öz düşüncələrini “əsl usta-ədalətli qanunvericidir. Filosof-hakimdir! - mahiyyətində, deməli ədalətlik və filosofluq mənalarının

daşdığı məzmunundan çıxış edərək birbaşa müdrilik kimi əsaslandırılmışdır.

Hətta Platon böyük Homer sənətini qanun yaratmaq, dövlət qurmaq, sülh, həmrəylik məharəti ilə müdrilik sınağına çəkir və müdrək Lider fenomenini tamamlayan əhəmiyyətli fikirlərini irəli sürür: "Homer əgər sən belə müdriksən, de görək nə vaxtsa bir gözəl qanun kodeksi yazmışsanmı? Hər hansı bir dövlət quruculuğu işlərini əsasını qoymusanmı? Elə bir müharibə olubmu ki, sənin köməyinlə qələbə ilə bitsin?" (Sipovski V. Sokrat və onun dövrü. B. "Elm", 1995.37)(32).

Burada Rusiyanın "Nezavisimaya" qazetinin müxbiri Viktoriya Panfilovanın "Heydər Əliyev uğurlarının formulası" adlı məqaləsindəki fikirləri də xarakterikdir. Müəllif yazır:

"Heydər Əliyev bir çoxları üçün SSRİ-nin ən yüksək hakimiyyət strukturlarında azərbaycanlıların "self made" - uğur simvolu oldu. Sovet İttifaqı Nazirlər Sovetində xidmət vəzifəsinə gəldikdə, Elmlər Akademiyası, Mədəniyyət Nazirliyi, Dövlət Televiziya və Radio Şurası, səhiyyə və təhsil, mühəndislik, ticarət, yüngül sənaye, nəqliyyat və kommunikasiyaların bütün növlərinə rəhbərlik etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə ilk kompleks diaqnostika mərkəzləri yaradılmışdır. Onun dəstəyi sayəsində, Sovet cərrahları ilk əməliyyatları açıq ürəkdə aparmağa icazə verildi. Əliyev, Göz Mikrocərrahi Mərkəzinin açılışına kömək etdi. Svyatoslav Fyodorov və onun Volqa boyunca seyr edən çay qayığında bir mobil laboratoriya yaradılması üçün lobbicilik etdi" (34).

Problemə bu tarixi tipoloji qiymətləndirmələr kontekstindən və eləcə də müasir politoloji aspektlərdən yanaşdıqda xalqımızın görkəmli şəxsiyyəti, bu il anadan olmasının 100 illiyi qeyd olunan Ulu öndər Heydər Əliyevin yeritdiyi idarəçilik siyasəti rəşional, ənnənəvi, situatsiya və eləcə də xarizmatik keyfiyyətləri ilə Heydərizm konsepsiyasını doğruldur. Həm də xüsusilə vurğulamalıyıq ki, Heydərizm heç də təsadüfi, "anidən" deyil, pillə-pillə, onun ömür sınaqları və peşə təcrübələrindən inamla çıxması ilə, müdrək siyasətçi Lider zirvəsinə yüksək peşəkərliyə yiyələnəməsi ilə formalaşmışdır.

"Heydər Əliyev SSRİ-nin prezidenti olsaydı" adlı digər araşdırmada önə çəkilən faktlar da Heydər Əliyevin həm milli dövlət quruculu-

ğu fəaliyyəti, həm də onun müdrək Milli Lider, Ulu Öndər təbiəti, yüksək siyasi peşəkərliyi, bütövlükdə Heydərizmi əsaslandırır. Dolğun faktlar baxımından maraqlı doğuran yazının müəllifi yazır: "Heydər Əliyev Moskvada SSRİ hakimiyyətində gərgin və məsuliyyətli dövlət xadimi vəzifəsində çalışmasına, bir çox sahələrdə məşğul olmasına baxmayaraq respublikanın inkişaf nəbzini tuturdu. Bu mərhələni "Əliyev Azərbaycan üçün", "Əliyev Rusiya üçün" adlandırmaq olar. O, Rusiya və Azərbaycan ziyalılarının, Sovet İttifaqının yüksək hakimiyyət strukturlarında azərbaycanlıların müqəddəratının "self-made"- uğur qarantına çevrildi. Təsədüfi deyil ki, sovet dövründə də, postsovet mərhələsində də Heydər Əliyevi Azərbaycan Atatürkü adlandırmışlar. Digər tərəfdən, Moskvada super gücün liderlərindən biri olaraq məhz O, daha geniş miqyaslı tarixi irs qoymuşdur" (33).

Heydər Əliyevin şəxsiyyətində peşəkər siyasətçi Lider fenomeni ilə müdrək siyasətçi, həmçinin də qeyri-adi – xarizmalı xarakter keyfiyyətləri birləşmişdir ki, bunlar məktəb - Heydərizm konsepsiyası olaraq ciddi şəkildə təsdiqlənir. Yeri gəlmişkən xüsusi olaraq vurğulamaq istərdik ki, Ulu öndər Heydər Əliyev sahibi olduğu, əsl peşəsi siyasəti həm müdrəkliyin mənbəyi olan bir elm hesab etmiş, həm də fitri yaradıcılığın təzahürü - sənətkarlıq kimi dəyərləndirmişdir. Məsələn, Heydər Əliyev siyasəti elm və sənət mahiyyətində özünəməxsus orjinal şəkildə qiymətləndirərkən yeritdiyi dövlət siyasətinin tərifi belə şərh etmişdir: "Şübhəsiz ki, bütün elmlər cəmiyyət üçün, xalq üçün, bəşər üçün əhəmiyyətlidir. Amma siyasət elmi fəaliyyət göstərmək, həm də bu sahədə nailiyyətlər əldə etmək, siyasətin elmi əsaslarını mənimsəmək və siyasəti bu əsaslar üzərində aparmaq böyük məharət, böyük fitri istedad tələb edir" (Quliyeva Xatirə. Heydər Əliyev Siyasəti: Milli Dövlət, Milli Lider, Vətəndaşlıq, Mənəviyyət. Bakı, 2019.səh.47.416 səh.). Hətta Ulu öndər Heydər Əliyev bu ideyası ilə həm politologiyaya yeni bir nəzəri müddəə əlavə etmiş, həm də özünün zəngin təcrübə və dolğun biliyə əsaslanan siyasi idarəçilik məktəbinin əsas qayəsini, Lider missiyasını, deməli Heydərizm konsepsiyasını bilavasitə ifadə etmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin bir peşəkər Lider olaraq daxili və xarici siyasi strategiyasının

“izm” mahiyyətini təsdiqləyən, - Heydərizmi şərtləndirən əsas qayə əlbəttə ki, Milli Dövlət quruculuğu missiyası idi. Heydər Əliyev bu missiyanı nəinki ölkəmizin müstəqillik əldə etdiyi mərhələdəki siyasi fəaliyyətində, hətta sərt totalitar sovet imperiyasında ən yüksək siyasi kürsülərdə təmsil olunduğu dövrdə nəhəng bir dövləti idarəetmə siyasətində xüsusi diqqətdə saxlamış, öz məqsəd və amalı olaraq dərk edib bütün gücü ilə həyata keçirmişdir. Görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyev bu ağır və ikiqat məsuliyyətli işin öhdəsindən məhz qüdrətli Milli Lider şəxsiyyətindən irəli gələn güclü iradə, mətinlik, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərinin cəmləndiyi müdrik siyasət vasitəsilə gəlmişdir.

Bu baxımdan Heydərizmin Liderlik modelində xalqımızın görkəmli tarixi şəxsiyyəti Ulu öndər Heydər Əliyevin ilk Müstəqil Azərbaycan Konstitutsiyasının yaradıcısı, müəllifi olması hadisəsi xüsusi əhəmiyyət təşkil edir.

Heydər Əliyevin dünya dövlətlərinin və vətəndaşlarının Qanunlar kodeksi, hakimiyyət Topplusu – Konstitutsiya haqqında düşüncələri də müdrik Heydərizm konsepsiyasını ehtiva edir. Məsələn, çox xarakterikdir ki, Ulu öndər Konstitutsiyanı məhz xalq-dövlət qarşılıqlı münasibətləri mahiyyətində, vətəndaş əxlaq fəlsəfəsi kontekstindən dəyərləndirmişdir: “Konstitutsiya birinci növbədə dövlətlə, hakimiyyətlə xalqın arasında olan münasibətləri özündə əks etdirməlidir. Hakimiyyət bölgüsü, qanunvericilik, ali icra, məhkəmə hakimiyyətləri - bunların hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır. Dövlət xalqın işi olmalıdır. Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır və bu prinsiplər Konstitusiyamızın əsasını təşkil etməlidir” (25).

Respublikanın Əsas Qanunlar Kodeksinin 158 maddəsinin 48-inin sırf insan hüquq və azadlıqlarının təminatına həsr olunması da Ulu öndər Heydər Əliyevin sədri olduğu Konstitutsiya Komissiyasının tarixyüklü fəaliyyətini və bu ağır işin məsuliyyətini aydın surətdə göstərir.

Ulu öndər Heydər Əliyev 30 sentyabr 2002-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq ana dilimizin Dövlət Dili kimi qəbul olunması haqqında milli mənafeyə xidmət edən dolğun Qanun toplusu imzalamaqla

bir daha xalqı qarşısında müdrik milli Lider missiyasını təsdiqləmiş oldu.

Heydər Əliyev bu tarixi hadisəyə qədər, - hələ 1978-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan SSR Konstitutsiyasına digər sovet respublikalarında tətbiq edilməmiş 73-cü maddənin daxil edilməsinə şəxsi təşəbbüsü və ən əsas milli ruhunun diktəsi, xarakterinin cəsarət və fədakarlıq cəhətləri ilə nail olmuşdur ki, bunun da kökündə qeyd-şərtsiz olaraq Ulu öndər məktəbinin – Heydərizmin Azərbaycanın Müstəqil Milli Dövlət Quruculuğuna bağlı müdrik siyasi marağı, eyni zamanda ana dilimizə milli vətəndaş münasibəti dayanırdı.

Belə ki, “1978-ci il aprelin 2-də IX çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Konstitusiyasının (Əsas Qanununun) layihəsi və onun ümumxalq müzakirəsinin yekunlarına həsr olunmuş VII sessiyasında məruzə ilə çıxış edən Heydər Əliyevin təklifi ilə 73-cü maddəni aşağıdakı redaksiyada vermək təklif olunmuşdur: “Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir” (30)

Sənədlərə əsaslanmaqla, müxtəlif xalq nümayəndələrinin, ziyalıların, yazıçıların, alimlərin xatirələrindən məlumatlanmaqla alınan obyektiv qənaət ondan ibarətdir ki, Heydər Əliyevin 1978-ci il Konstitusiyasına bu maddənin daxil edilməsinə nail olmasını dünya maarifçiləri nəslinin konstitusion tələblərini həyata keçirməsi mahiyyətində bir çətin və tarixyüklü hadisə hesab etmək olar. Bir tərəfdən dövrün siyasi sisteminin xarakterik rejim təhlükəsi, bir tərəfdən belə bir praktikanın olmaması və hətta çox böyük və imperiyaya müəyyən amillərlə yaxın respublikalarda onun tətbiq edilməməsinə nəzərə alındıqda Heydər Əliyevin həqiqətən öz xalqı, öz vətəni qarşısında göstərdiyi bu böyük xidməti əsl inqilabi qəhrəmanlıqdır. Moskvada sonsuz gərginliklərlə keçən müzakirələrin nəticəsində böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin təklif etdiyi şəkildə qəbul olunan Azərbaycan Konstitusiyası Azərbaycan dilinə dövlət dili statusu verməklə çox da uzaqda olmayan gələcək müstəqil dövlətçiliyin və Heydərizmin möhkəm bünövrəsini qoymuş oldu.

Həmin maddə ana dilimizin inkişafı və qorunması sahəsində mühüm əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə - Azərbaycan dilinin

qorunması, yaşaması, inkişaf etdirilməsi üçün həyata keçirdiyi tarixyüklü işə start verməklə bərabər bütün Sovetlər Birliyi ideologiyasına qarşı ilk və ciddi müstəqillik təbili idi.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ilk Konstitusiyasında hakimiyyətin 3 bölgüsünə daxil olan sahələrə aid çoxsaylı istiqamətləri sistemli şəkildə yaradan, formalaşdıran və inkişaf etdirən Heydər Əliyevin 10 il ərzində həyata keçirdiyi işlər öz məzmunu, çəkisi etibarilə inqilab və eyni zamanda məktəb mahiyyətindədir və əlbəttə ki, Ulu öndərin sovet quruluşu illərində təmsil olunduğu yüksək siyasi vəzifələrdə bu fəaliyyətin təcrübi əsasları qoyulmuşdusa, Azərbaycanın müstəqillik qazandığı keçid dövrü kimi mürəkkəb, çətin mərhələdə dövlət və vətəndaş mənafeyi üçün məqsədə çevrilməklə əsl mənada Heydərizm konsepsiyasını inkişaf etdirmişdi.

Ulu öndər Heydər Əliyev 30 sentyabr 2002-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq ana dilimizin Dövlət Dili kimi qəbul olunması haqqında milli mənafeyə xidmət edən dolğun Qanun toplusu imzalamaqla bir daha xalqı qarşısında müdrik milli Lider missiyasını təsdiqləmiş oldu ki, bu hadisə də Heydərizmin mühüm əsaslarından biridir.

Heydər Əliyevin “Bilirsiniz, hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünki çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaraq, hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanması az da olsa, çox da olsa, öz xidmətini göstərmişdir. Xüsusən, bizim yazıçılarımız, ədəbiyyatçılarımız, şairlərimiz o ağır dövrdə Azərbaycan dilinin yaşamasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçmişdir. İndi baxın, bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətlidir, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etməsi üçün nə qədər böyük söz ehtiyatına malikdir. Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsini təmin edəcəyik. Ancaq eyni zamanda arzu edirik ki, hansı qitədə, hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı o ölkənin dilini də mənim-

səsin, o ölkənin adət-ənənələrindən də istifadə etsin, o ölkənin şəraitinə uyğunlaşsın. Amma Azərbaycan dilini yaşatsın və inkişaf etdirdirsin” (15.s.174-175) - düşüncəsi onun Azərbaycan xalqına, onun tarixinə, milli mənəvi xəzinəsinə, müasir inkişaf yoluna münasibətini, eyni zamanda Heydərizmin əsas prinsipini aydın əks etdirir.

Məlumdur ki, milli dövlət və dövlət quruculuğu problemini həmişə aktual edən ən əsas faktor vətəndaş və daha konkret desək vətəndaş cəmiyyəti məsələsidir. Vətəndaş cəmiyyəti məsələsi mahiyyətə dövlətin ali məqsədi- xalq-millət maraqlarına münasibətini əks etdirməklə, öz üzərinə azadlıq, plüralizm, müstəqil şəxsiyyət, normalarına hörmət bəsləmək və onu inkişaf etdirərək vəzifəsini götürür.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının II - Əsas hüquqlar. Azadlıqlar və Vəzifələr bölməsinin 25, 26, 28, 29, 36, 47,48,49-cu maddələri, habelə digər bölmə, fəsil və müddəaları da ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin tam olaraq maraqlarını əhatə edirdi.

Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 29-cu maddəsi mülkiyyət hüququ vətəndaş cəmiyyətinin dünyanın hər bir nöqtəsində dövlət və xalq kütlələri müstəvisində hüquqi və mənəvi mahiyyətdə ən həssas probleminin həllini təsbit edir: “I. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. II. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. III. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. IV. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər. V. Xüsusi mülkiyyət sosial öhdəliklərə səbəb olur. VI. Sosial ədalət və torpaqlardan səmərəli istifadə məqsədi ilə torpaq üzərində mülkiyyət hüququ qanunla məhdudlaşdırıla bilər. VII. Dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir” (1)

Heydər Əliyev 1993-cü il, 03 oktyabr tarixində ümumxalq səsverməsi yolu ilə prezident seçildikdə ilk etapda yeni qurulan müstəqil dövlətin iqtisadi inkişafı üçün mühim əhəmiyyət kəsb edən Neft strategiyasının həllinə xüsusi diqqət yönəltdi və bu istiqamətdə 1994-cü il, sentyabrın 20-də Əsrin müqaviləsi tarixi rəsmi sənədini imzaladı. Dünyanın 7 dövlətinin 11 neft şirkəti ilə Azərbaycan arasında imzalanan Neft müqaviləsi dünya neft şirkətlərinin 60 milyard ABŞ dollarını əhatə etməklə Azərbaycanı həm iqtisadi-siyasi cəhətdən gücləndirmək, həm də siyasi baxımdan tanımaq məqsədini daşımaqla bərabər Heydər Əliyev məktəbinin – gələcək Heydərizmin İqtisadi proqramını ehtiva edirdi.

Tarixi əhəmiyyət kəsb edən bu iqtisadi-siyasi proqramda 1999-cu ilin noyabrında İstanbulda ATƏT-in sammitində ABŞ, Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkmənistan, Qazaxstan rəhbərlərinin Bakı-Ceyhan neft kəmərinin yaradılmasına dəstək imzalarını atması gerçəkliyi də xüsusi önəm daşıyır.

Heydər Əliyevin 1999-cu ildə neft siyasəti sahəsində həyata keçirdiyi daha bir əhəmiyyətli hadisə Azərbaycan-Neft Fondunun yaradılması ilə bağlıdır ki, bununla yeni müstəqil dövlətin iqtisadi bünövrəsi qoyulmuş oldu.

Məlumdur ki, yeraltı milli sərvətlərimizin müstəqil dövlətimizin inkişafına yönəldilməsi məqsədinə xidmət edən Neft iqtisadi-siyasəti Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 70-ci illərdən sistemləşmişdi. Belə ki, Ulu öndər hələ sovet idarəçiliyi zamanında böyük uzaqgörənliklə öz ölkəsinin, xalqının taleyini düşünərək Rusiyanın ziddinə gedərək (Rusiya bu zavodu Həştərxan vilayətində qurmaq niyyətinə idi) “Dənizdə Dərin Özüllər Zavodu”-nun məhz Azərbaycanda yaradılmasına nail olmuşdu.

Ulu öndər Heydər Əliyevin müdrik siyasətindən qaynaqlanan Heydərizmi Vətəndaş Cəmiyyəti kontekstindən də ciddi təhlil edib qiymətləndirmək zəruri olan məsələlərdəndir.

Heydər Əliyev 1993-cü ilin oktyabr ayının 10-da Respublika sarayında müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Andıçmə mərasimindəki nitqində bəşərin ən ali hissi və əxlaq anlamının ən yüksək keyfiyyəti İnsan azadlığı, vicdan azadlığı, söz, dil azadlığını xal-

qının bütün vətəndaşlarına nisbətdə müasir siyasi müstəvidə demokratik prinsiplər olaraq önə çəkib bunlara sahib çıxacağını və deməli milli dövlət ideyasını tamamlayan milli Ümum-milli Lider mövqeyini ifadə edirdi. Bu isə ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin əsası kimi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Ulu öndərin andıçmə mərasimindəki nitqindən gətirəcəyimiz bir misalla bunu təsdiqləyə bilərik: “Azərbaycanda insan azadlığı, söz azadlığı, din azadlığı, dil azadlığı, vicdan azadlığı bunların hamısı demokratik, sivilizasiyalı cəmiyyətin yaranmasına imkan verən şərtlərdir. Biz bu şərtlərin bərqərar olmasını təmin edəcəyik. Azərbaycanda çoxpartiyalı cəmiyyət yaranmaqdadır, bir çox partiyalar yaranıb və bundan sonra da yaranacaqdır. Bunların yaranması və inkişaf etməsi üçün Azərbaycan dövləti bütün imkanları təmin edəcəkdir və çoxpartiyalı cəmiyyət, demokratik prinsiplərin bərqərar olduğu cəmiyyət, şübhəsiz, Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi inkişafına kömək edəcəkdir” (13).

Xalqımızın tarixi şəxsiyyəti Heydər Əliyev iqtidar hakimiyyətinə alternativ qüvvənin-choxpartiyalılığın yekrəngliyinin demokratiyanın inkişafına mane olacağını rəşional qiymətləndirmə qəbul etməyərək “Çoxpartiyalı cəmiyyətdə müxalifətin də böyük rolu var. Biz müxalifətə bundan sonra da böyük hörmətlə münasibət göstərəcəyik və əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan cəmiyyətində müxalifət mövqeyində olan partiyalar, siyasi qüvvələr konstruktiv əməkdaşlıq mövqeyindən çıxış edəcəklər və bu da Azərbaycanda həqiqi demokratiyanın inkişafı üçün daha geniş imkanlar yaradacaqdır. Bir sözlə, biz Azərbaycanda müxtəlif qüvvələr olmasını təbii bir hal hesab edirik, eyni zamanda dövlət müxalif qüvvələrlə konstruktiv əməkdaşlığa həmişə hazır olduğumu bildirik” (13) kimi prinsipal mövqeyini açıqlayır.

Biz Heydər Əliyevin demokratiya anlayışını politoloji və təcürbi biliyinin təzahürü olan xarakterik təhlilləri ilə də qarşılaşırıq. Hətta böyük Lider demokratiyanı milli geosiyasi məkanda inkişaf dinamikasını düşünüb şərh etmiş, bununla vətəndaş cəmiyyətinin, onun əsasını təşkil edən İnsan əxlaqı- azadlıq və vicdan azadlığının proqram-layihəsini irəli sürürdü. Bu

dediklərimizi Heydər Əliyev çıxışlarından götürdiyimiz bir neçə iqtibasla təsdiqləyə bilərik

“Bəziləri belə hesab edir ki, Azərbaycanda demokratiya Böyük Britaniya, Fransada, yaxud ABŞ-dakı kimi olsun. Biz bu səviyyəyə çatmağa çalışırıq. Demokratiyanı bir-iki gündə əldə etmək mümkün deyil. Demokratiya insanların şüurunda dəyişiklik deməkdir. Bu dəyişiklik heç bir inqilabla olmur, təkamül yolu ilə tədricən gedir”(13) “Yeni Azərbaycanda demokratiya prinsipləri bərqərar olmalı, hər yerdə insan azadlığı təmin edilməli, insan haqları qorunmalı, vicdan azadlığı, din azadlığı təmin edilməlidir” (13). “Demokratiya dövlətçiliyimizin əsasını təşkil edəcəkdir. Azərbaycanda demokratiyanın inkişaf etdirilməsi üçün bizim Konstitusiyamız var, qanunlarımız var və Azərbaycan Prezidentinin iradəsi var”(13).

Azərbaycan dövlətinin tarixi şəxsiyyəti, Müstəqil Respublikamızın böyük qurucusu Ulu öndər Heydər Əliyevin “Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır”; “Fikir müxtəlifliyi təbii hadisədir”; “Böyük siyasəti kiçik hisslərə, xırda mənfəətlərə bağlamaq olmaz” kimi dillər əzbəri olan fikirləri, o cümlədən “Demokratiya insanların şüurunda dəyişiklik deməkdir. Bu dəyişiklik heç bir inqilabla olmur, təkamül yolu ilə tədricən gedir”(14) - düşüncəsi, əslində siyasi mövqeyi ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinə onun milli lider münasibətini - Heydərizmi dolğun əks etdirir.

Heydər Əliyevin “Kim müxalifətdə durursa-dursun, ancaq Vətəninə, xalqına, mənəviyyətinə, məsləyinə müxalifətdə durmasın”, “Ədalətsizliklə ədaləti bərpa etmək olmaz” (14), -fikirləri buradan qaynaqlanmaqla bərabər ölkə vətəndaşlarının demokratik ruhda yetişməsinə ehtiva edirdi.

Əlbəttə Vətəndaş cəmiyyəti hadisəsini əsas insan azadlıqları və müstəqillik ideyaları təşkil etdiyi üçün güc Söz azadlığı, bu istiqamətdə də mətbuat üzərinə düşür və Heydər Əliyev yeni qurulan müstəqil respublikanın idarəçilik siyasətində milli mətbuatın müstəqilliyini, jurnalistlərin sərbəst fəaliyyətini dəstəkləyir və bu sahənin demokratik prinsiplər əsasında inkişafına əzmlə çalışırdı. Təsadüfi deyil ki, müstəqil dövlət kimi ilk addımını atan Azərbaycan Respublikası ilk Konstitusiyasına 50-ci maddə ki-

mi KİV-nin inkişafına bağlı tarixi və həmişə əhəmiyyətli olan bir qanunu daxil edilmişdir.

Konstitusiyamızın verdiyi hüquq və azadlıqları təcrübədə həyata keçirən Heydər Əliyev elə 1995-ci ildə milli mətbuat tariximiz üçün öz zamanında olduğu kimi bugündən baxanda da son dərəcə mühüm əhəmiyyətli olan veb-virtual informasiya kanalının Azərbaycanda əsasının qoyulmasına nail olmuşdur.

Əgər nəzərə alsaq ki, internet sözü ilə bərabər veb-virtual şəbəkənin bütün dünyada tətbiqinə 1980-ci ildə start verilib, o, 1985-ci ildə ABŞ-da ilk dəfə olaraq sınaqdan çıxıb və 1990-cı illərdən etibarən dünyanın ən qabaqcıl Avropa dövlətlərində istifadəyə verilib, o zaman internet sisteminin müqayisədə gənc və kiçik bir dövlət olan müstəqil Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildə yaranması və istifadə olunmasının tarixi hadisə dəyəri və əhəmiyyəti, ən əsas da dövlətin bu işə xüsusi rəsmi münasibəti aydın olar.

Heydər Əliyevin Azərbaycan mətbuatına diqqət və qayğısı sovet dövründən mövcud olan və müstəqillik illərində saxlanmış senzura adlanan avtoritar və totalitar rejim təzyiq maşınına 1998-ci il 6 avqust tarixli xüsusi Sərəncamla ləğv etməsi, 1999-cu ildə Kütləvi İnformasiya Vasitələri (KİV) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununu, habelə “2000-2001-ci illərdə kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün Tədbirlər Proqramı”nı təsdiqləməsi, həmçinin 2003-cü ildə Jurnalistlərin I Qurultayında jurnalistlər tərəfindən irəli sürülən qeyri-hökumət təşkilatı olan “Mətbuat Şurası yaradılması” təklifini dəstəkləməsi və hətta qazetlərin çap və s. üzrə böyük məbləğdə borclarının dondurulması və digər hüquqi, mənəvi məsələlərin həllində özünü təsdiq edir.

Heydər Əliyevin ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gəldiyi dövrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuş. Dövlətin Dağlıq Qarabağ torpaqlarının 25 faizi mənfur qonşu ermənistandan tərəfindən işğal olunmuşdu və ölkə Dağlıq Qarabağ və Ermənistandan 2 milyona yaxın qaçqın və məcburi köçkün probleminin mənəğənsində idi. Heydər Əliyev bu ağır problemin həlli üçün var qüvvəsi ilə çalışır, hətta şəxsiyyətdən irəli gələn sadəlik və səmimiyyətlə əlində müəllim çubuğu dünya siyasətçilərinə başçısı

olduğu ölkənin qarşılaşmış olduğu problemlərdən bəhs edir, Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad olması məqsədilə gecəsinə-gündüzə qatıb, beynəlxalq tədbirlərdə xalqın, millətinin səsini çatdırırdı ki, bu da öz növbəsində onun müdrik siyasi Lider fenomenini bir daha təsdiq edir.

Bu tədbirlər sırasında “1994-1996-cı illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində atılan addımlar və ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Lissabon Zirvə görüşü (1994-1996-cı illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində atılan addımlar və ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə görüşü (19) xüsusilə seçilir.

“Heydər Əliyevin Zirvə toplantısında dövlətlərin başçalarına Ermənistanın Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisində ikinci erməni dövləti yaratmaq məqsədini ciddi və tutarlı faktlarla diqqətə çatdırması, həmçinin qətiyyətlə Azərbaycanın öz torpaqlarını azad edəcəyini bəyan etməsi tarixi bir imkan idi (1994-1996-cı illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində atılan addımlar və ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə görüşü (19) .

Bundan başqa Ulu öndər Dövlət Təhlükəsizlik Orqanlarında yüksək vəzifədə çalışarkən peşəkar milli çəkist kimi ermənilərin türk millətinə qarşı öz düşmən münasibətlərindən çıxış edərək əsas niyyətlərinə - Azərbaycan torpaqlarının işğalı ilə bağlı arzularına çatmaq üçün intihar səhnəcikləri düzəltməklə və bunu Qarabağ əhalisinin üzərinə atmaqla, hətta bu süni şoularıdan sonra azərbaycanlılara divan tutmaqla milli zəmində kəskin mürəkkəb vəziyyət yaratmalarının da qarşısını almış, cəsarətlə kütləvi təxribat qruplarının qanuni həbsinə, hətta 5 nəfər haqqında ölüm hökmünün çıxarılmasına nail olmuşdu. Bu da çox maraqlı bir tarix izdir ki, xalqını qəlbən sevən, ölkə başçısı seçilənə kimi də onun əsl milli təəssübkeş rəhbəri olmuş Heydər Əliyev həmin hadisə vaxtı 15 gün Azərbaycan SSR DTK-nin sədri məsul iş qrafikini və rahat şəraitini münaqişə olan ərazində gərgin, narahat iş rejiminə dəyişmişdir(21) .

Heydər Əliyevin bu cür qlobal mahiyyətli dövlət quruculuğu işlərini reallaşdırması və eləcə də uğurla başa çatdırmasını, ümumiyyətlə bütün fəaliyyətində böyük nailiyyətlərə imza atmasını şərtləndirən yüksək intellektual səviyyəsi, hadisələri rasionallıqla qiymətləndirmə bacarığı, məsuliyyət hissi, illər uzununu toplanmış idarəçilik təcrübəsi onun Azərbaycan müstəqilliyinə ikinci dəfə qovuşduqda ümumxalq səsverməsi ilə prezident seçildikdən sonra xalqın, milli dövlətinin daxili siyasi idarəçiliyində olduğu kimi, xarici inkişaf xəttinə də yönəlmişdi.

Hər bir Siyasi Liderin Dövlət Quruculuğu Siyasətində Sosial İnkişaf Proqramı əsas təşkil etdiyi kimi hər bir ölkənin və şəhərin həyatında praktik “gözəllik” sahəsi olan muzeylər xüsusi yer tutur. Bu baxımdan Heydər Əliyevin Sosial-İqtisadi İnkişaf Proqramı öz dövründə olduğu kimi, indi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnamla və qürur hissi ilə deyə bilərik ki, onillər boyu Azərbaycan vətəndaşlarının geniş şəkildə faydalandığı sosial-iqtisadi, gerçəklərdən çıxış edərək deyə bilərik ki, xalqımızın Ulu Öndəri, tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin uzun onillikləri əhatə edən Dövlət Quruculuğu Siyasətində Sosial İnkişaf Proqramı Heydər Əliyev məktəbi – Heydərizm baxımından praktiki mahiyyətdə olduğu kimi elmi-nəzəri məzmununda da mühüm əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan xalqına məxsus bütün geosiyasi yeraltı və yerüstü milli sərvətlər, milli iqtisadiyatımız, milli mədəniyyətimiz, milli elmimiz, milli təhsilimiz, milli ədəbiyyatımız, milli teatrımız, milli musiqimiz, milli muzeylərimiz, milli məscidlərimiz, milli kitabxanalarımız, milli idmanımız, milli səhiyyəmiz və həyatın neçə-neçə sahəsi Heydər Əliyevin müdrik siyasəti, böyük zəhməti, peşəkar idarəçilik imkanları ilə sistemli şəkildə dəyərləndirilib, inkişaf etdirilərək milli dövlət ideyasına tam cavab verən səviyyəyə yüksəlmiş Azərbaycanın Dövlət Quruculuğu Siyasətində Heydərizm modelidir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətdə ilk peşəkar Lider xidmətləri sırasında Heydərizm konsepsiyasının formalaşmasını üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən hadisələrdən biri, Azərbaycanı beynəlxalq aləmlə birləşdirən və ölkə iqtisadiyyatının inkişafının güclənməsinə hesablanan “tarixi İpək Yolu”nun bərpası layihəsi bu dediklərimizi dolğunluqla əks etdirir.

“Heydər Əliyevin “İpək yolu”nun bərpası sahəsindəki böyük təşkilatçılıq fəaliyyətinin və nüfuzunun nəticəsi olaraq 2000-ci ilin mart ayının 10-u və 11-i tarixində Gürcüstanda keçirilmiş konfransda TRASEKA Hökumətlərarası Komitəsinin Daimi Katibliyinin Bakıda açılması qərara alındı. Heydər Əliyevin peşəkar milli lider kimi əsl cizgiləri onun 1997-ci il sentyabrın 3-də YUNESKO-nun “İnsanların Sülh Hüququ haqqında Bəyannaməsinin qəbul edilməsi” təklifini müsbət qarşılacağı barədə qurumun baş direktoru F. Mayora ünvanladığı məktub da yaxşı ifadə edir.

Azərbaycan milli-mədəni irsinin qorunması və mənəvi əsaslarımızın dünyaya tanıtılmasına Milli dövlət, Milli lider məqsədi kimi baxan Heydər Əliyev 1997-ci il aprelin 20-də “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında fərman imzalamış və bu rəsmi sənədə, onunla müəyyən olunan məsələlərə YUNESKO da öz növbəsində diqqət ayıraraq “Kitabi Dədə Qorqud Dastanının” 1300 illik yubileyi ilə əlaqədar 2000-ci ildə Drezdendə, Moskvada, Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində, həmçinin Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində yubiley tədbirləri keçirilməsini rəsmi olaraq həyata keçirmişdir.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev ikinci dəfə Azərbaycan siyasi hakimiyyətinə rəhbər gəldikdən sonra Azərbaycanın bütün sahələrdə olduğu kimi xarici siyasət kursunda da ciddi proqram mahiyyətli irəliləyişlər baş verdi və bütün bunlar inkişaf strategiyası olaraq Ulu öndər tərəfindən hazırlanıb idarəçiliyə tətbiq olunmuş konkret plan əsasında həyata keçirildi.

Aşağıdakı iqtibasda cəmlənən fikirlər Ulu Öndəri Heydər Əliyevin Dövlət Quruculuğu Siyasətində Sosial İnkişaf Proqramına sistem halında yanaşmasını daha aydın ifadə edir: “... Mən mədəniyyətə öz münasibətimi əməli işimlə həmişə bildirmişəm. Vaxtilə memarlarla da dəfələrlə görüşmüşəm və memarlığa xüsusi hörmətim var. Burada işlədiyim dövrdə tikilən binalarda, yaranan şəhərlərdə Azərbaycan memarlığının inkişaf etdirilməsinə çalışmışam. Bakının və ayrı-ayrı digər şəhərlərimizin tikilməsi, inkişaf etdirilməsi ilə əlqədar layihələrə birlikdə baxıb, öz mülahizələrimi bildirmişəm. Hətta zavod tikiləndə, Bakı kondisionerlər zavodu tikiləndə də mən onun memarlıq cəhətdən

gözəl olmasına çalışırdım. Həmin zavodda olanlar görüblər ki, onun xarici görünüşü memarlıq cəhətdən dəyərlidir”(15).

Heydər Əliyev 1970-ci illərdən başlayaraq respublikada muzey işinin zənginləşməsinə də çalışmış, 1980-ci ildə Muzey İşinin İnkişafı haqqında Qərar qəbul edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş ev muzeylərinin yaradılması ilə bağlı qərarları sistem halında Azərbaycanın bütün rayon və kəndlərini də əhatə etmiş, hətta bu tarixi əhəmiyyətli iş Azərbaycanın “Tarix-Diyarşünaslıq muzeyləri”-nin yaradılması hadisəsi ilə daha da genişlənməmişdir.

Azərbaycanın ikinci Müstəqillik illərində Ulu öndər Heydər Əliyevin muzeylər sahəsində həyata keçirdiyi ciddi işlər arasında Respublikamızın işğal altında olan Qarabağ torpaqlarında talan edilmiş, dağıdılmış, “güllələnmiş” muzeylərimizlə bağlı məsələlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Heydər Əliyev Ermənistanın 1988-1993-cü illərdə 12 muzeyimizə vəhşi münasibətini YUNESKO və onun ixtisaslaşdırılmış təşkilatı olan Beynəlxalq Muzeylər Təşkilatı - İKOM-un qarşısında tələbkarlıqla qaldırmış, bu mənəvi məsələ haqqında dünya ictimaiyyətinə rəsmi məlumatlar verilməsinə nail olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Heydər Əliyev sosial rifah sahəsində maariflənmənin ən mühüm sahəsi kitab nəşrini də diqqətdə saxlamış, ölkədə kitabxanaların genişlənməsi və zənginləşməsi işinə öz rəhbər qaygısını göstərmişdir. Ulu öndərin bu haqda söylədiyi dəyərli fikirləri kitab yaradıcılığının əhəmiyyəti ilə bərabər qarşıda duran problemləri də işıqlandırır və onların həlli yolları göstərilirdi.

Məsələn, Heydər Əliyevin Respublika Milli Kitabxanasında (keçmiş M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında) təşkil olunmuş təqdimat mərasimindəki müdrik çıxışı bu gün də əhəmiyyət kəsb edir.

“Kitab nəşri hər bir xalqın mədəniyyətində ümumiyyətlə, ölkənin mənəvi, icimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə ancaq kitab vasitəsilə təhsil, elm almışıq, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlaşmışıq. Ona görə də hər birimiz kitablara borclu-yuq. Həm kitablara yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etdirmək əsas vəzifələrimizdən biridir.

Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən respublikamızın prezidenti kimi bunu əsas vəzifələrimdən biri sayıram” (Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir. 3-cü kitab, Bakı, Azərneşr, 1997. 413 s.).

Heydər Əliyevin dövlətin mənəvi kitab xəzinəsinə diqqət və qayğısı onun Dövlət Kitabxanasına özünün qiymətli kitablarından ibarət dolğun bir kolleksiyanı bağışlamasında öz ifadəsini tapmışdır.

Heydər Əliyevin dövlət quruculuğunda zavod, fabrik və digər istehsalat sahələrinin yaradılması, yenidən qurulması proqramı yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi əsas təşkil etmişdir.

Ulu öndər XX əsrin 70-ci illərində ölkənin neft planını artıqlaması ilə yerinə yetirən, dövlət büdcəsinə yüz milyardlarla xeyir verən Bakı neft zavodlarının köhnə avadanlıqlarının yenilənməsi məqsədi ilə ciddi addımlar atmış, hətta müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş iki böyük Neftayırma zavodunun tikilməsinə nail olmuşdur.

Bunun ardınca Respublikanın ayrı-ayrı şəhər və rayonlarında, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Sumqayıtda, Gəncədə, Mingəçevir şəhərində elektrotexnika, cihazqayırma, dəzgahqayırma, kimya zavodları yaradılmışdır.

1980-ci illərdə Azərbaycanda 300-ə yaxın yeni zavod, fabrik və müxtəlif müəssisələrin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafına böyük təkan verməklə bərabər Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu platformasındakı sistemliliyi və mükəmməlliyi təsdiq edirdi.

Bu tarixi quruculuq işləri sırasında Azərbaycan xalqının Ulu öndəri, dünya şöhrətli siyasətçi, ümummilli Lider Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda Kondisionerlər zavodunun iki il müddətinə tikilib istifadəyə verilməsi hadisəsi də diqqəti cəlb edir. Zavodun əhatə etdiyi 1500 min kilometr sahədə 4 min texnoloji və texniki avadanlıq quraşdırılmış, min kilometrə yaxın boru və kabel xətti çəkilmişdir.

Bütün tikililərin qarşısında isə “Bakı” sözü, məsələn, Bakı “Azon” zavodu, Bakı “Ulduz” zavodu, Bakı “Dərin özüllər” zavodu, Bakı Qaz Aparatları zavodu, Bakı Fəhləsi və s. yazılırdı ki, bu da Heydər Əliyevin iqtisadi-sosial sahələrlə bərabər, Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərini dünyaya tanımaq məqsədini ifadə edir,

həmçinin yüksək siyasi peşəkarlığa malik ümummilli Lider Heydər Əliyevin uzaqgörən müdrik Dövlət Quruculuğu Siyasətində Sosial – iqtisadi İnkişaf Proqramının uğurlu nəticələrini əks etdirirdi.

Məhz Heydər Əliyevin yüksək idarəetmə peşəkarlığı və ölkə vətəndaşlarına böyük diqqət və qayğısı nəticəsində keçən əsrin 70-ci illərində “Ulduz”, “Əzizbəyov”, “Qara Qarayev”, “Neftçilər”, “Nizami”, “Elmlər Akademiyası”, “İnşaatçılar”, “20 yanvar”, “Memar Əcəmi” metro stansiyaları yaradılaraq insanlarımızı rahatlıq, şəhərimizə müasirlik, gözəllik bəxş etmişdir ki, bütün bunlar Heydər Əliyevin böyük siyasi məktəbinin – Heydərizmin real əsasları olaraq əhəmiyyət daşıyır.

Burada Rusiyanın “Nezavisimaya” qazetinin müxbiri Viktoriya Panfilovanın yuxarıda da iqtibas gətirdiyimiz “Heydər Əliyev uğurlarının formulası” adlı məqaləsində paylaştığı fikirləri nəzərdən keçirmək yerinə düşər.

“Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsinə – mahiyyətə milli lider postuna, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq lider idi. Bu 10 ildə Azərbaycanın sənaye potensialı iki dəfədən çox artdı. Onun şəhər və kəndlərinin siması tanınmaz dərəcədə dəyişdi. 15 respublikadan yalnız Rusiya və Azərbaycan SSRİ-in dövlət büdcəsindən subsidiyalara yol vermədi. Gələcəyin prezidenti Heydər Əliyev o vaxtlar doğma respublikanın çiçəklənməsi haqqında taleyinə minnətdarlıqla yazırdı: “Gözəl illər idi. ... İşdən sonra mən evə getmədən “gələcək” üçün yeni planlar düşünürdüm vəzifəmin mənə verdiyi imkanlardan necə istifadə edim ki, xalqıma faydalı olsun”. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illər yaradıcılıq və quruculuq mərhələsi oldu. 313 sənaye müəssisəsi tikilib istifadəyə verildi. Azərbaycan xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində inkişaf uğurlarına görə ardıcıl olaraq 12 dəfə qalib gəldi” (34).

Məqalə müəllifi həmçinin “Sovet İttifaqı Nazirlər Sovetində xidmət vəzifəsinə gəldikdə, Elmlər Akademiyası, Mədəniyyət Nazirliyi, Dövlət Televiziya və Radio Şurası, səhiyyə və təhsil, mühəndislik, ticarət, yüngül sənaye, nəqliyyat və kommunikasiyaların bütün növlərinə rəhbərlik etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə ilk kompleks diaqnostika mərkəzləri yaradılmışdır.

Onun dəstəyi sayəsində sovet cərrahlarına ilk əməliyyatları açıq ürəkdə aparmağa icazə verildi. Əliyev Göz Mikrocərrahi Mərkəzinin açılışına kömək etdi. Svyatoslav Fyodorov və onun üçün Volqa boyunca seyr edən çay qayığında bir mobil laboratoriya yaradılması üçün lobbicilik etdi” (34) - kimi dolğun faktlarla Azərbaycan xalqının yetirdiyi tarixi şəxsiyyətin ömür yolunu və dövlət quruculuğu fəaliyyətini işıqlandırır.

Heydərizmin mahiyyətini və əhəmiyyətini dolğun ifadə edən daha bir fakt. Ulu öndər Heydər Əliyev dünyanın iki imperiyasından biri olan Sovet siyasi quruluşunda SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini, deməli mühüm vəzifə sahibi ikən SSRİ-nin təhsil sisteminə, o cümlədən sovet məktəblərində islahatlar komissiyasına, (RF-nin H.Əliyev rəhbərliyi ilə hazırlanmış və 2012-ci ilə kimi qüvvədə olmuş Təhsil Qanunu burada istisna deyil-X.Q) o cümlədən, 14 nazirliyə, dövlətin iqtisadi əsasını təşkil etmiş bütün nəqliyyat növlərinə, qaz istehsalına, sosial sahəyə rəhbərlik etməsi və bu istiqamətdə əldə etdiyi nailiyyətlər yada düşür. Məsələn, Heydər Əliyev 1984-cü il kimi Rusiyanı ən şaxtalı ildə peşəkar siyasətçi kimi ölkəni xilas etmişdir ki, bu hadisə xaricdə belə yüksək əsk-sədə doğurmuşdur”(35).

Azərbaycan xalqının Ulu öndəri Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaşayıb fəaliyyət göstərdiyi illərdə əsl həqiqətdə blokada şəraitində olan həmvətənlərinin bütün ehtiyaclarını nəzərə alaraq Sosial İnkişaf Proqramı həyata keçirmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev yazıçı Aleksandr Proxorovla müsahibəsində Naxçıvanın blokada dövründə orada olarkən qarşılaşdığı problemlərdən bəhs edərkən respublikamız üçün çox böyük tarixi əhəmiyyəti olan İran və Türkiyə Respublikalarına yol çəkilməsi məsləhətini də vurğulayır ki, bu da heç şübhəsiz, Ulu öndərin yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi milli dövlət quruculuğu siyasətinin Sosial İnkişaf Proqramı modelini təsdiq edir. O deməkdir:

“İran və Türkiyə rəhbərləri ilə aramızda şəxsi dostluq münasibətləri yarandı. İran prezidenti öz təyyarəsini Naxçıvana göndərdi. Mən Tehrana gedib onunla yardım barəsində razılığa gəldim. Biz elektrik xətti çəkdik və İrandan enerji almağa başladıq. Eləcə də, yanacaq və ər-

zaq... Türkiyə prezidenti Dəmirəlin özü mənə 100 milyon dollar kredit təklif etdi. O da öz prezident təyyarəsini göndərdi və mən onun yanına, Ankaraya uçdum. Mən Türkiyəyə yol çəkdim. Araz çayı üstündən körpü saldırdım və mal təchizatını təşkil etdim”(Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir.2-ci kitab.Bakı.,Azər-nəşr.1997.59).

İqtibasdakı fikirləri bir qədər geniş şərh edərək Heydər Əliyevin hələ SSRİ-nin paytaxtı Moskvanı tərk etdikdən sonra öz doğulduğu Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaşayarkən blokada şəraitində ciddi məhrumiyətlərlə üzləşən həmvətənlərinin problemlərini düşünərək Naxçıvan MR Milli Məclisinin sədri kimi dövrünə, mahiyyətinə görə nəhəng məzmununda həyata keçirdiyi işlərin əslində onun Sosial İnkişaf Proqramının məqsədini göstərmək zəruridir.

Belə ki, Heydər Əliyev peşəkar dövlət qurucusu səriştəsi ilə və ciddi səylər nəticəsində qısa müddətdə Türkiyə və İran İslam Respublikası ilə əlaqələr quraraq Səderək rayonu ərazisində Azərbaycanla Türkiyə arasında Araz çayı üzərində “Ümid” adlanan körpünün açılışına, habelə 1992-ci il 22-25 mart tarixində Türkiyədə Baş nazir Süleyman Dəmirəllə Türkiyə Cümhuriyyəti tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasına maliyyə, iqtisadi və texniki yardım göstərilməsi barədə, 100 milyon dollar məbləğində kredit ayrılması və hər il 100 tələbənin Türkiyədə təhsil almasını nəzərdə tutan birgə Əməkdaşlıq Protokolu imzalamışdır (Quliyeva Xatirə. Heydər Əliyev Siyasəti: Milli Dövlət, Milli Lider, Vətəndaşlıq, Mənəviyyat. Bakı,2019.səh.47.416 səh). Onu da xüsusi olaraq vurğulamalıyıq ki, Heydər Əliyevin “Ümid” körpüsünün 1991-ci il 29 oktyabr tarixində müvəqqəti, 1992-ci il 28 may tarixində tam rəsmi açılışı Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin yaranması tarixlərini ehtiva edir və bu Heydərizmin yenilməz Azərbaycan-Türkiyə birliyi, həmrəyliyi, bütövlükdə millilik qayəsini təsdiqləyir.

Millilik hissi, milli mənəvi dəyərlərə diqqət və qayğı Heydər Əliyev xarakterinin və siyasətçiliyinə xarakterinin ən mühüm təlimlərindən biri olaraq təcrübədə təsdiqlənmiş və tarixə iz salmışdır. Heydər Əliyev milliliyə-identikliyin bütün sahələrinə bağlılığını milli etnosdan, milli dildən, milli adət-ənənələrdən, milli rənarəng

sənətkarlıq sahəsindən, milili bayramlar, milli rəmzlər, milli dövlət atributlarına diqqətindən tutmuş daxili və xarici siyasətdə, iqtisadiyyat, din, dil, təhsil və s. çox müxtəlif istiqamətlərdə dinamik inkişafı təsdiq etmişdir.

Heydər Əliyev müdrik siyasi idarəçilik sistemində ən əsas proqram, Heydərizmin ən əsas prinsipi isə sözsüzdür ki, millilik, tarixilik, xalq, onun keçmişi, gələcəyi, yeraltı və yerüstü sərvətləri qarışıq bütün milli varlığında cəmlənən Azərbaycançılıq ideyası idi.

Bu bir reallıq və həqiqətdir ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin 40 il ərzində bütün qüvvəsi ilə, öz mənafeyini, hətta öz təhlükəsizliyini gözləmədən belə güclü eridutsiya ilə yaratdığı Azərbaycançılıq milli ideyası Dövlət Millətdə, Millət Dövlətdə və bu iki nəhəng gücü Milli Lider amilində birləşdirən müdrik siyasətin zirvə nöqtəsidir.

Bu baxımdan görkəmli dövlət xadimi, akademik İsa Həbibbəylinin Azərbaycan xalqının Ulu öndəri Heydər Əliyev haqqında elmi-obyektiv qənaəti çox xarakterikdir: “Heydər Əliyev elə nadir tarixi şəxsiyyətlərdəndir ki, həyatını bütünlüklə xalqına və ölkəsinə həsr etmişdir. Xalqın mənafeyini hər şeydən üstün tutmuş Ulu öndərin “Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” sözləri atalar sözünə çevrilmişdir: “Mənim həyatımın məqsədi Azərbaycandır, Azərbaycan xalqıdır, Azərbaycan Respublikasıdır, Azərbaycan vətəndaşıdır. Əgər mən buna nail ola bilsəm, ən xoşbəxt adam kimi həyatımı başa çatdıracağam. Buna da nail olmağa çalışır və çalışacağam” - kimi fikirləri görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təliminin dərinliyini və dönməzliyini, əbədiyaşarlığını bütün ruhu ilə ifadə edir”(30).

Heydər Əliyevin 2001-ci avqustun 13-də idarəçiliyə tətbiq, ictimaiyyətə təqdim olunan milli mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bağlı son dərəcə dərin məzmunlu tarixi bəyanatı da onun müdrik Milli Lider olmasını əsaslandırır. Həmin bəyanatda Heydər Əliyevin zəkasından qopmuş, fiziki ömrünün son illərində şərh olunsada bütün həyatı və siyasi fəaliyyəti boyu daima təkrarlanmış və real hadisələrlə təsdiqini tapmış aşağıdakı iqtibasda cəmlənmiş fikirlərini nəzərdən keçirək: “...biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, əxlaqi dəyərlərimi-

zi bütün istiqamətlərdə qorunmalıyıq, saxlamalıyıq və gənc nəsli əsrlər boyu böyük sınaqlardan keçmiş bu mənəvi, əxlaqi dəyərlər ruhunda tərbiyələndirməliyik. Hər xalqın öz mentaliteti var. Bizim Azərbaycan xalqının mentaliteti onun böyük sərvətidir. Heç vaxt iki xalq bir-birinə bənzəməz. Heç vaxt iki xalq bir-birinə bənzər dəyərlərə malik ola bilməz. Yenə də deyirəm, hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli-mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir. Biz də indi dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, xalqımızın mədəni səviyyəsini daha da inkişaf etdirərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə, saf əxlaqi əhval-ruhiyyədə tərbiyələndirməliyik” (6).

Sözün həqiqi mənasında XX əsr Azərbaycanın ictimai-siyasi, mədəni həyatında Ulu öndərlik missiyasını həyata keçirmək üçün sanki ilahi qüvvənin qüdrəti ilə seçilmiş dünya şöhrətli siyasətçi, ümummilli Lider, çoxmilyonlu Azərbaycan xalqının inandığı, yekdilliklə səs verdiyi Ulu öndər Heydər Əliyevin ziyalılıq probleminə münasibəti, onu şərh və qiymətləndirməsi, başqa cür desək, Ziyalı sözünün əhəmiyyətli dərəcədə düzgün və dolğun tərifini verməsi xüsusilə maraq doğurur. Belə ki, Ulu öndər 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin ilk iclasındakı nitqində demişdir. “Hər bir xalqın onu təmsil edən qüvvələri var, onlar da bir gündə meydana çıxan qüvvələr deyil. Xalq öz içində illər boyu, əsrlər boyu istedadlı, bacarıqlı insanları, yüksək təhsilə malik olan, yüksək intellektə malik olan, yüksək tərbiyəyə malik olan, yüksək əxlaqə malik olan insanları yetişdirir və onlar xalqın tanınmış adamları, ziyalı adamları hesab olunur. Ziyalı sözü məhz bu mənəni daşıyır və bu baxımdan hesab edirəm ki, yeni seçilmiş parlament Azərbaycanın, xalqımızın intellektual səviyyəsini, mədəni səviyyəsini, əxlaqımızın mənəvi varlığını təmin edən, təcəssüm edən bir parlamentdir”(18).

Heydər Əliyevin ziyalılara münasibəti baxımından aşağıdakı iqtibasda verilmiş fikirlər də Heydərizmin vətəndaş-əxlaq münasibətləri prizmasından prinsipal mahiyyətdə özünü doğruldur.

“Ziyalı kütləvi ola bilməz. Alimdir, şairdir, bəstəkardır, rəssamdır, yazıçıdır, artistdir - bunlar fitri istedadla malik olan nadir adamlardır və

öz mədəniyyəti, yaradıcılığı, ziyalılığı, fəaliyyəti ilə bizim cəmiyyətimizin mədəni səviyyəsini qaldırır. Bu adamları təhqir etmək, onlara hörmət etməmək cəmiyyətimizdə rast gəlinən eybəcərliklərdəndi. Biz bunlara son qoymalıyıq”(18)

Ulu öndərin həmin fikirlərinin davamında cəmiyyət qarşısında qoyduğu tələblər artıq vətəndaş ziyalının şəxsiyyət azadlığını və bütün insan hüquqlarını ehtiva etməsi baxımından son dərəcə qiymətli: “Ziyalının hörməti qalxmaldır, müəllimin hörməti qalxmaldır, şairin, yazıçının, alimin hörməti qalxmaldır. Onlara hörmət olmalıdır. Həmişə bu məsələ məni narahat edir. Bu şübhəsiz ki, sizdən asılı deyil - siz hamınız ziyalı adamlarsınız. Bu bizim cəmiyyətdən asılı deyil, bizdən asılıdır. Biz öz hərəkətlərimizlə, öz münasibətlərimizlə, öz tədbirlərimizlə gərək ziyalıların cəmiyyətdə hörmətini qaldıraaq” (18).

Heydər Əliyevin, bütövlükdə Heydərizmin ziyalılara müraciət məsələsində dialoq xarakteri, xalqla, millətlə dövlət və hakimiyyət əlaqələri, əsas məqsəd və ideyaya bağlılıq amili də önə çəkilməklə qarşılıqlı surətdə dövləti gücləndirmək missiyasını ehtiva edir. Məsələn, aşağıdakı iqtibasda ziyalıların dövlət quruculuğuna dəstək olması vəzifəsi belə məntiqi-obyektiv şəkildə irəli sürülür: “Ancaq siz də çalışmalısınız. O tərəfdən də, bu tərəfdən də təşəbbüs olmalıdır ki, bu işləri görək. Məhz bu yolla-mədəniyyətin, ədəbiyyatın, təsiri ilə biz cəmiyyətimizdə olan mənfə halları, bizi biabır edən halları aradan götürəcəyik. Cəmiyyətimiz sağlamlaşacaq. Müstəqil dövlətimiz yaşayacaq, böyüyəcək, inkişaf edəcəkdir!”(18).

Heydər Əliyevin Respublikaya hələ sovet dövrü siyasi rəhbərliyi illərində xalqının elminə və konkret alimlərə qarşı böyük diqqəti, qayğısı olmuş, eyni zamanda bu sahənin inkişafı məqsədi ilə ümummilli lider mühüm işlər görmüşdür. Məsələn, 1969-cu ildə Azərbaycan Sov.İKP-nin birinci katibi seçilən Heydər Əliyev elə həmin ilin avqust plenumunda bu sahənin problemlərini və qarşıda dayanan məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirmişdi: “Elmi idarələrimizin fəaliyyətində hələ ciddi nöqsanlar vardır. Elmlər Akademiyası, bir sıra sahə elmi idarələri elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi uğrunda, tamamlanmış işlərin istehsalata tətbiqi

uğrunda mübarizədə kifayət qədər əzmkarlıq göstərmirlər... Dissertasiyaların heç də hamısı lazımi nəzəri səviyyədə yazılır. Aspiranturada vəziyyət yaxşı deyildir... Alimlik dərəcəsi alanlar arasında nazirliklərin və digər mərkəzi idarələrin rəhbər işçiləri də az deyildir. Elə etmək lazımdır ki, elmə yalnız onu həqiqətən zənginləşdirməyə, irəlilətməyə qabil olan adamlar gəlsinlər...” (22).

Akademik İsmayıl Hacıyevin “Heydər Əliyev və Azərbaycan elminin inkişafı” məqaləsində yuxarıdakı iqtibasda şərh olunan nöqsanların 70-80-cı illərdə məhz ölkə rəhbəri Heydər Əliyevin xüsusi diqqəti və nəzarəti sayəsində sürətlə aradan qaldırıldığına dair göstərdiyi statistik dəlillər Ulu öndərin hələ avtoritar siyasi sistem içərisində milli lider kimi fenomen xüsusiyyətlərini ifadə edir.

“Ümummilli lider Azərbaycanı ölkə elminin mərkəzlərindən birinə çevirmək məqsədilə elmi-tədqiqat institutlarının, elmi işçilərin sayının artırılmasına çalışır və onlara qayğı göstərirdi. Bu sahədə onun fəaliyyəti kifayət qədər uğurlu idi. Əgər 1969-cu ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 89 elmi-tədqiqat institutlarında, digər layihə müəssisələri və problem laboratoriyalarında 12850 elmi işçi, o cümlədən 55 akademik və müxbir üzvü, 329 elmlər doktoru və 3000 elmlər namizədi var idisə, 1978-ci ildə elmi-tədqiqat, layihə və sahə institutlarının sayı 118-ə, elmi işçilərin sayı 21407 nəfərə, akademik və müxbir üzvlər 100 nəfərə, elmlər doktorları 853, elmlər namizədlərinin sayı 7594 nəfərə çatmışdı”(220).

Məlumdur ki, ölkə ziyalılarının yüksək fəzilə təmsil olunduqları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Heydər Əliyevin xalqın ümumi arzusu və tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə gəldiyi vaxta qədər naşı siyasi rəhbərliyin əlində maqar oyuncuğuna dönmüşdü. Təcrübəsiz, əksəriyyətlə savadsız və siyasətdən, dövlət quruculuğundan tam xəbərsiz bu müvəqqəti “hakimlər” sovet hakimiyyəti vaxtında yaranıb inkişaf etmiş və təşəkkülünün yarım əsrlik tarixi ərəfəsində nəhəng palıda bənzəyən Azərbaycan elminin, əsl alimlərin mənəvi genosidini reallaşdırmaq niyyəti ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasını bağlayacaqlarını bəyan edir, bununla xalqın ziyalı “mənini” sarsıdırdılar. Belə bir vaxtda – 1993-cü il sentyabr ayının 31-ində

Heydər Əliyev Azərbaycan Elmlər Akademiyasına - daim güc aldığı, daim etibar etdiyi, inandığı və arxalandığı ziyalıları ilə görüşə gəldi və onlarla bu tarixi görüşünü “böyük bayram adlandırmaqla” bir anda ölkənin ən sadə, ən müdrik, ən məsuliyyətli və cəfakəş vətəndaşlarının narahatlığına, nigarançılığına təskinlik, ümid duyğuları ilə son qoymuş oldu. Böyük Ziyalı Heydər Əliyev alimlərlə görüşdə həmin məsələləri vurğulamaqla problemlə bağlı öz qəti və prinsipal mövqeyini bildirmişdir: “Mənə səadət gəlir ki, Elmlər Akademiyasını, institutları dağıtmaq istəyirlər, elm ocaqlarına biganə münasibət var. Biz bunların hamısına son qoyacağıq. Nəyin bahasına olursa-olsun, son qoyacağıq. Hansı iqtisadiyyat olursa-olsun, elm inkişaf etməlidir.

Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir. 1945-ci ildə bu akademiyanı yaradan alimlər çox böyük şücaət göstərmişlər. Ötən dövrdə bu akademiyanın çərçivəsində Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir. Əmin ola bilərsiniz ki, Elmlər Akademiyası da, institutlar da fəaliyyət göstərəcəklər və biz buna imkan yaradacağıq. Azərbaycan elmi inkişaf etməlidir” (15.162). İqtibasdan da göründüyü kimi Heydər Əliyevin xalqın elmi təfəkkür sahəsinə xüsusi diqqət və qayğısı dövlət quruculuğunun əsas prinsiplərindən biri olmuşdur ki, bu Heydərizmi ifadə edən önəmli amillərdən biri olaraq bu gün də öz əhəmiyyətini qoruyur.

Heydər Əliyevin 1996-cı il 2 fevral tarixində müstəqil Respublika Gənclərinin I formunda etdiyi dərin məzmunlu və dəyərini həmişə qoruyub saxlayacaq tarixi nitqində də Heydərizm nəzəriyyəsnə öz əlavəsini etmişdir.

Xalqın və müstəqil respublikanın gələcək vətəndaşlarına müraciətlə səsələnmiş həmin müdrik fikirləri burada yada salmaq yerinə düşər. “Ümumbəşəri dəyərlər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir, Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Nə qədər var-dövlət olsa da, nə qədər pul olsa da, nə qədər zənginlik olsa da mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz. Xalqımızın tarixinin əsasını təşkil eləyən bütün mərhələlərdə, keçmiş əsrlərdə yüksək mənəviyyat olmuşdur. Keçmiş tariximizdən bizə qalan simaları bu gün dünyada məşhurlaşdıran və bizim üçün nümunə edən on-

ların yüksək mənəviyyatıdır, yüksək amallarıdır. Ona görə də bu gün mənəvi tərbiyə bəlkə də keçmiş illərdən daha çox lazımdır”(6).

Milli tariximizi öyrənməyə çağıran, vətənpərvərlik maariflənməsini əsas dövlət quruculuğu prinsipi olaraq irəli sürən Ulu öndərin bu düşüncələri də Heydərizmin müdriklik qayəsini tamamlayır: “Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişimizi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik böyük bir məfhumdur. Bu, sadəcə orduda xidmət etmək deyil, Vətənə sadıq olmaq, Vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq- budur vətənpərvərlik”(6).

Əlbəttə bütün həyatı və siyasi rəhbərliyi dövründə xalqın mənəvi dəyərlərinə bağlı olmuş, milli mirasa daim sahib çıxmış, eyni zamanda xalqla bərabər olmuş, ən çətin vaxtlarında xalqdan güc almış Ulu öndər Heydər Əliyevin güclü siyasi lider kimi və həmçinin Heydərizm konsepsiyasının düzgün və dərinləndirən Xarizmalı lider xarakteri və xüsusiyyətlərini nəzərə almaq mühümdür.

Qədim yunan sözü olan “xarizma” əsas Allah vergisi mənasını daşdığı üçün biz ilk növbədə Ulu öndər Heydər Əliyevin təbiətən inancılı şəxsiyyət olmasını, xalqın dini hissəsinə ehtiram bəsləməsini, müqəddəs İslam dinini daim nitq və çıxışlarında yüksək qiymətləndirməsini yada salmaqla Heydərizmin mahiyyətində dayanan bu mühüm əsasını önə çəkməyi məqsəduş hesab edirik. Məsələn, Heydərizm bütün xarizmalı liderlərə xas kütləni qeyri-adi qüvvənin təsiri ilə irəli arararkən forma ümumiliyinə əsaslanmır, həmçinin qəhrəmanlıq, azadlıq, milli mentalitet, əxlaq, mənəviyyat, inanc və b. keyfiyyətlərdə üstünlüyü ilə fərqlənir.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin inancılı şəxs olması xarakterik keyfiyyətləri həm xarizmalı lider fenomenini həm də Heydərizmin əsas qa-

yəsini tamamlayır. Məsələn, Ulu öndər müsəlmanların müqəddəs Həcc ziyarətinə də getmiş və Kəbədə hamı ilə bərabər namaz qılmışdı. Onun dinə, şəriətə münasibətinə aid çoxsaylı misallar da vardır və bu məqamda həmin müdrik fikirlərdən biri, 1994-cü il iyunun 20-də Təzəpir məscidində Aşura günü münasibətilə mərasimdə Ulu öndərin çıxışından bir lokonik misalla bunu təsdiqləyə bilərik: “Biz ulu babalarımızın Vətən, torpaq, haqq, ədalət yolunda şəhid olduğu günü yad edirik. Bu münasibətlə mən bütün Azərbaycan müsəlmanlarına dərin hüznə başsağlığı verirəm. Bütün müsəlmanlar, o cümlədən biz azərbaycanlılar həmin faciəli günü hər il yada salmaqla Vətənə, torpağa, dinimizə, məsləkimizə sədaqətimizi bir daha nümayiş etdiririk. Biz bundan sonra da Qurani-Şərifin, Həzrəti Məhəmməd peyğəmbərin (s) qoyduğu yol ilə gedəcək və haqq-ədalət, torpaq, Vətən yolunda şəhid olmuş Həzrəti imam Hüseynin və onun bütün silahdaşlarının qəhrəmanlığını, şahidliyini heç vaxt unutmayacağıq”(24).

Beləliklə, Xarizmalı liderlik nəzəriyyəsini klassik alman filosofu Kantın “Azadlıq gücü”- əsərindən qaynaqlanan “özünəməxsus özünü-tərbiyə konsepsiyası” ilə zənginləşdirmiş F. Nitschenin “içlərindəki qulu məhv edə bilmək” ideyası burada Azərbaycan xalqının Ulu öndəri Heydər Əliyevin 1990-cı ilin 20 yanvar tarixində Sovet Ordusunun əliyalın Azərbaycan xalqına qəddarcasına divan tutmasına etiraz olaraq (Cəsarətliliyinin SSRİ Nazirlər Sovetindəki yüksək vəzifəsindən, Siyasi Büro və Sov.İKP MK üzvlüyündən azad edilməsi kimi “nəticələrinə” baxmayaraq-X.Q.) faciədən 2 gün sonra, səhhəti ilə bağlı sanatoriyada olduğu ərəfədə Moskvada Azərbaycan SSR-in daimi nümayəndəliyinə gələrək M. Qorbaçovun birbaşa göstərişi ilə həyata keçirilmiş bu tarixi (əsl) terror hadisəsini kəskin tənqid etməsi kimi zamanına və hər zamana görə böyük bir qəhrəmanlıq xarizması ilə də təsdiqlənir.

Tarixən təsdiqlənmiş həqiqətdir ki, hər hansı bir xalqın, millətin, hətta kiçik etnik toplumların özünüdərk və milli özünüdərkində milli identiklik hadisəsi həmişə öndə dayanmış, terminin ifadə anlamlarından biri olan kimlik mənasında çıxış etmişdir. Bunu identikliyin müxtəlif tiplərinin, məsələn fərd, ailə, vətəndaş,

geosiyasi, etnomillə identiklik mənalının izahında dolğun şərh və izah etmək olar.

Məlumdur ki, milli identiklik,- milli özünüdərk və özünüdərk bariz izahı kimi hər dövlətin vətəndaşlarının ideya yolunu müəyyən edir. Eyni zamanda aşağıdakı iqtibasda ifadə olunan fikirlər Ulu öndərin fərdi milli identiklik xüsusiyyətlərini aydın surətdə təsdiqləyir: “Əziz həmvətənlər! Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”(20).

Bu məqamda Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımızın yaddaşına tarixi milli proqram xarakterində iz salmış dəyərli fikirləri yada düşür. Belə ki, Heydər Əliyev 1993-cü ildə Respublikanın Ali Sovetində Gənclərin nümayəndələri ilə görüşdə “Əgər biz bu tarixi yaxşı təhlil edə bilsək, gənclərimiz onunla yaxşı tanış olsalar, adlarını çəkdiyim şəxslərin və yüzlərlə başqalarının əsərlərindən mənəviyyata dair fikirləri mənimsəsələr, həyatlarında rəhbər tutsalar, Azərbaycan xalqı düz yolla gedəcəkdir” (15.s.174., 175)- kimi müstəqil Azərbaycan dövlətinin milli ideya məsələsi haqqında müdrik siyasətçi və həmçinin müdrik filosof ideyalarını bölüşmüşdür ki, bu konsepsiya birbaşa Azərbaycanın gələcəyi olan gənclərə “İndiki ideyamız isə milli tarixi ənənələrin, millətimizin keçdiyi tarixi yol, ulu babalarımızın yaratdıqları bəşəri dəyərlər əsasında, Nizami Gəncəvinin, Xaqaninin, Fələkinin, Nəsrəddin Tusinin, Bəhmənyarın, Nəsiminin, Füzulinin, Vaqifin, Seyid Əzim Şirvaninin, Mirzə Ələkbər Sabirin, Üzeyir Hacıbəyovun, Cəlil Məmmədquluzadənin, Hüseyn Cavidin, Cəfər Cabbarlının, Səməd Vurğunun, Mirəsədulla Mirqasımovun, Yusif Məmmədəliyevin, Mustafa bəy Topçubaşovun və tarix boyu bir çox digər alimlərimizin, ədəbiyyatçılarımızın, filosoflarımızın yaratdıqları mənəvi dəyərlər əsasında formalaşdırılmalı və inkişaf etdirilməlidir” (15.s.174.,175)-düşüncəsini, maarifçiliyini aşılayır və Ulu öndərin 10 il

sonra bütün Azərbaycan cəmiyyətinə daha konkret olaraq bəyan edəcəyi “Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin əsas ideyası Azərbaycançılıqdır” (26) - ideya və ideologiyasına – bugüncdən baxdıqda Heydərizmin əsaslanmasına real zəmin yaradırdı.

“Azərbaycançılıq” – bu ideya və ideologiya tarixin yetirdiyi, zamanında tarix yazmış və özlərindən sonra böyük intibah gücünə malik sistemləri ilə yadda qalan fenomen liderlər təmsalında Ulu öndərin ən ali siyasi məqsədi - milli dövlət quruculuğu konsepsiyasının, milli dövlət siyasətinin əsas prinsipi kimi səciyyələnir və fəlsəfi-siyasi baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Beləcə, müstəqil respublikanın milli siyasi ideologiyasını, idarəçilik strategiyasını xalqımızın milli- mənəvi əsasları üzərində düşünən Heydər Əliyevin nəhayət millət-dövlət, xalq və hakimiyyət vəhdətindən qaynaqlanan və hər cümləsindən müdrik Ulu öndər, ümummilli Lider missiyası ucalan “Azərbaycan Xalqına Müraciət”i Azərbaycanın müstəqil dövlət quruculuğunun əsl sənəməsi mahiyyətində olan Heydərizmin təsdiqi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Heydər Əliyevin əziz xalqına, həmvətənlərinə nəsihət-vəsiyyət etdiyi - bütün Azərbaycan Xalqına Son Müraciəti də onun missiyasını, müdrik siyasi Lider fenomenini dolğunluqla təməmləyir .

Çox xarakterik haldır ki, xalqımızın görkəmli şəxsiyyəti, XX əsrin ən qüdrətli siyasətçisi kimi dünya siyasət tarixinə dərin iz salmış Heydər Əliyevin bu Müraciətinin yekun hissəsi, son nəticə, “nöqtə” mənasında - sonluq mahiyyətində deyil, davam, gələcəyə böyük inam ruhundadır. Buradaca dünya siyasətşünaslığının xarizmalı lider tipinin mühüm prinsiplərindən birini yada salmaq istərdik. Beləki, elmi nəzəriyyəyə görə “xarizmalı liderlər davamçıları öyrədirlər, yetişdirirlər, müdafiə edirlər və eyni zamanda öz zəfərlərini paylaşırlar” (9) .

Bu nöqtəyi-nəzərdən deyər bilərik ki, Ulu öndərin Xalqa Müraciətindəki, nəticə hissəsi onun davamçısını təqdim etmək və nikbin şəkildə estafetin ötürülməsi, deməli öz müdrik milli lider yolunun davamı, başqa bir tərəfdən təməmlənməli böyük məqsədlərə doğru əsl yenilənmə-başlanğıc mahiyyətində sırf siyasi-nə-

zəri mövqedən bir qərar idi. “Mən öz mənəli həyatımın düz 60 ilini xalqımın bu günü və sabahı ilə yaşamışam. Bunun son on ili müstəqil Azərbaycan dövlətinə xidmətdə keçib. Bu sahədə görülən işlər sizə məlumdur, lakin mənim hələ təməmlənməmiş çox perspektivli planlarım var. Ümidvarəm ki, tezliklə səhhətimi bərpa edərək Vətənə dönəcəm, xalqımla yenidən birlikdə olacağam. İndi isə öz namizədliyimi İlham Əliyevin xeyrinə geri götürürəm. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımız əhəmiyyətli övladlarını Öz ətrafında sıx birləşdirərək Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. ...Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm” (9).

Müdrik Heydərizm siyasi konsepsiyasının bir prinsipi də gələcəyə İnam hissədir. Budur! Bu müdrik, uzaqgörən düşüncədən ucalan inam artıq 20 illik, deməli heç də qısa olmayan bir müddətdə ölkənin bütün sahələrdə ən yüksək nəticələrdə əks olunan dinamik inkişafında öz təsdiqini tapmaqdadır və Ulu öndərin sonsuz fədakarlıqlar bahasına qurduğu gənc Müstəqil Azərbaycan Respublikası onun inandığı, etibar etdiyi həqiqi və siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin böyük intellektual siyasi idarəçilik gücü, xalqla həmrəylik, dünya ictimai-siyasi düşüncəsinin modern cəmiyyət standartlarına uyğun şəkildə yeritdiyi ənənəvi milli, rəsonal-hüquqi modern idarəçilik siyasəti ilə XXI əsrin yeni onilliklərinə doğru addımlamaqdadır.

Nəticə

Beləliklə, biz Azərbaycan, onun tarixi, dövlətçiliyimiz, milli ideyamız, milli şüurumuz, bütövlükdə milli varlığımızla bağlı zəngin sənəmə dəyərinə Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi irsinə əsaslanan Heydərizm siyasi konsepsiyasını “Heydərizm konsepsiyası (problemə giriş)” məqaləsində elmi məqalə formasının həcm imkanları daxilində hətta formatı aşaraq əhatələməyə çalışdıq.

Lakin etiraf etməliyik ki, bu əhəmiyyətli mövzu elə geniş və dolğundur ki, onu bir məqalə, hətta bir monoqrafiya həcmində tədqiq etmək çox çətinidir. Son dərəcədə aktualıq kəsb

edən bu elmi mövzu haqqında yalnız qısa və konkret bu elmi qənaəti bölüşmək istərdik ki, Azərbaycan xalqının Ulu öndəri Heydər Əliyevin müdrik siyasətinin gücü Müstəqil Azərbaycan Respublikasının və onun çoxmilyonlu vətəndaşlarının arxada qalan bir qərinəlik tarixdə və həmçinin bu günü və sabahının monolit qaranlı olmasında təsdiqlənir.

Elmi-obyektiv təhlillərimizlə gəldiyimiz ümumi elmi-obyektiv bir nəticə də bundan ibarətdir ki, Heydərizm konsepsiyası Ulu öndəri Heydər Əliyevin siyasi idarəçilik strategiyasını modern dünya siyasətinə tam tətbiqinə, yeni dünya nizamında Liderlik modeli kimi qiymətləndirilməsinə ciddi əsaslar verir. Eyni zamanda bu il 100 illiyi qeyd olunan Azərbaycan Respublikasının ümumilli Lideri – çoxmilyonlu Azərbaycan xalqının müdrik Ulu öndəri Heydər Əliyevin siyasi məktəbinin nəzəri və təcrübi mahiyyətdə xəritəsi olan Heydərizm konsepsiyasının elm inteqrasiyası ilə dünya ictimai-siyasi elmi fikrində geniş və məzmunlu təbliği yeni-yeni dəyərli elmi əsərlərin meydana çıxmasına, elm tarixinin zənginləşməsinə təkan vermiş olar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. <http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/konstitutsiya.pdf>.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevin Andiçmə mərasimində nitqi. Bakı - "Respublika" sarayı, 10 oktyabr 1993-cü il <http://lib.aliyevheritage.org/az/66679364.html>
3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müstəqil Azərbaycan Respublikası gənclərinin birinci forumunda nitqi - Respublika Sarayı, 2 fevral 1996-cı il. <http://lib.aliyevheritage.org/az/1228447.html>
4. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996. Bakıda Türk Yazıçılarının III qurultayında nitqi http://elibrary.bsu.az/yenii/ebookspdf/H.%C6-%8Fliyev_8ci_kitab.pdf
5. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti-

nin Fərmanı 15 may 2001-ci il., № 484. <http://www.e-qanun.az/framework/2992>

6. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Bəyanatı.13 avqust 2001-ci il. <http://lib.aliyevheritage.org/az/8137356.html>

7. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev: "Biz həzrət Məhəmməd peyğəmbərin qoyduğu yol ilə gedəcək və həzrət İmam Hüseynin və onun bütün silahdaşlarının qəhrəmanlığını, şəhidliyini heç vaxt unutmayacağıq <http://deyerler.org/113679-heydjrzhllyev-biz-hjzrjt-mjhjmmjdpeydjmbjrin-qoydudu-yol-ilj-gedjck-vj-hjzrjt-dmam-hgseynin-vj-onun-bgtgn-silahdaela> rd ndnqjhrjmanldddnd-ejhldliyini-heg-vaxt-unutmayacaddq.html

8. Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu <http://www.e-qanun.az/framework/1865>

9. Azərbaycan Respublikası prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına Müraciət http://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f3_13.pdf

10. Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin 2003-cü il 31 oktyabr tarixində And içmə mərasimindəki nitqi <http://files.preslib.az/site/ialiyev/2003.pdf>

11. Azərbaycan xalqının ümumilli lideri Heydər Əliyevin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə İlham Əliyevin nitqi. <http://www.president.az/articles/8098>

12. Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin 2018-ci il 18 aprel tarixində And içmə mərasimindəki nitqi. <https://www.president.az/articles/28019>

13. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, müraciətlər, fərmanlar) – (Azərənşr, Bakı, 1993, I cild, səh.201) <http://lib.aliyevheritage.org/az/66679364.html>)

14. Heydər Əliyev müdrik fikirlər. <http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content/index/85/>

15. Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir. 2-ci kitab. Bakı., Azərənşr.1997.

16. Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir. 3-cü kitab, Bakı, Azərənşr, 1997.

17. Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir .5-cikitab, Bakı; Azərənşr-1998.500 s.

18. Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir. 8-ci kitab, Bakı; Azərənşr 1998.s. 16. səh.488
19. 1994-1996-cı illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində atılan addımlar və ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə görüşü (2-3 dekabr 1996-cı il). <http://lib.aliyev-heritage.org/az/5718479.html>.
20. Heydər Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının 1-ci qurultayında nitqi https://az.wikisource.org/wiki/D%C3%BCn-ya_Az%C9%99rbaycanl%C4%B1lar_nitqi
21. Heydər Əliyevin 1960-1970-ci illərdə erməni-daşnak qüvvələrinin Azərbaycan əleyhinə yönəlmiş məkrli planlarına qarşı qətiyyətli mübarizəsi. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=21280>.
22. Hacıyev İsmayıl. Heydər Əliyev və Azərbaycan elminin inkişafı. <http://www.xalqgazeti.com/az/news/politics/71061>
23. Həbibbəyli İsa. “Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr”. Naxçıvan.2013
24. Babayev Hacı Xanəli Mənəvi özünüdərk nümunəsi.Bakı- Borçalı, 2004. 144 səh <http://ebooks.azlibnet.az/book/191907201733.pdf>.
25. Mehdiyev R. Milli intibah. Azərbaycanda müstəqil dövlətçiliyi yaradan və yaşadan – Ümummilli Lider Heydər Əliyevin qadir siyasətidir. <http://files.preslib.az/projects/toplu/books/45.pdf>
26. Mehdiyev Ramiz. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi Bakı, BDU nəşriyyatı-2002. 232 s.
27. Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə: yanvar 2002-dekabr 2006: I cild Bakı. 2006; 2007
28. Quliyeva Xatirə Heydər Əliyev və mənəvi-estetik dəyərlər.Bakı,Azərənşr.2002.
29. Quliyeva Xatirə. Heydər Əliyev Siyasəti: Milli Dövlət, Milli Lider, Vətəndaşlıq, Mənəviyyat. Bakı,2019.səh.47.416 səh.
30. Naxçıvan Muxtar Respublikası Heydər Əliyev dövründə(1991-1993). http://www.nax-representation.com/nuh_leader.php
31. Sipovski V. Sokrat və onun dövrü. В. “Elm”, 1995
32. Гилберт К.КУН Г.История эстетики. М.изд.Инд.1960, с.(32.37).
33. Если бы Гейдар Алиев стал президентом СССР https://ok.ru/bizim_killer/topic/75_63_61_43_366144
34. Панфилова Виктория. Формула успеха Гейдара Алиева <http://vestikavkaza.ru/articles/Formulaspekha-Geydara-Alieva-1.html>
35. Страницы. <http://www.sultanov.azeriland.com/books/protivostoyanie/pages/page04html>
36. Харизматическое лидерство: еще один шаг к пониманию. <http://www.elitarium.ru/liderstvo-harizma-kachestva-rukovoditel-vlijanie-priznanie-sposobnosti/>
37. Demiriz Sara-Marie. Kemalism – The Turkish Model of a Secular Republic <http://iegego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/from-the-turkish-menace-to-orientalism/sara-marie-demiriz-kemalism-the-turkish-model-of-a-secular-republic>
38. History & Society Satyagraha philosophy. <https://www.britannica.com/topic/satyagraha-philosophy>

Резюме

Хатира Гулиева

Понятие Гейдаризма (Введение в проблему)

Хотя написаны сотни работ, касающихся политики, а также «измов», относящихся к политическим и теоретическим школам, и созданы богатые библиотеки, эта человеческая проблема открывала путь важным мыслям в каждый период, на каждом историческом этапе и в сознании каждого государства и народа, а также и для более новых - сохраняет свое значение как явление, стимулировавшее появление новых исследований.

С этой точки зрения, в число тем, актуальных в междисциплинарной научной системе мирового общественного мнения, входит Гейдар Алирза оглы Алиев, великий лидер Азербайджанского народа, историческая личность, осуществившая миссию становления и создания независимое государство своего народа и завоевавший при жизни титулы «великого лидера, главы государства, отца. Стратегия политического управления – гейдаризм – это богатый источник для серьезных исследований, но также и ценная школа, путь политики, который принесет пользу как сегодняшнему, так и будущему миру политики.

Для понимания гейдаризма в научно-теоретическом контексте философские течения, возникшие с древнейших времен до модернизма и прославившиеся многими «измами», а также известные философы, исторические деятели, всемирно известные политические лидеры, в том числе Махатма Ганди, Мустафа Кемаль Ататюрк деятельность национального лидера, основанные на нем политические школы - гандизм, кемализм, а также марксизм, являющийся основой нового мирового конфликта и т. д. Также большое значение имеют модели политической стратегии, изучаемые и применяемые под названием «нео».

Разумеется, в одной статье невозможно проанализировать и обосновать научно-методологические теории, известные в сущности школе исторического опыта со значением суффикса «Изм», а также концепцию «гейдаризма» как лидерства. мировоззрение, принципы и положения этой огромной школы. Поэтому статья называется «Концепция «гейдаризма (Введение в проблему)», и мы изложим наши идеи, подходы и полученные результаты в рамках содержания, выраженного этим названием.

Ключевые слова: Азербайджан, Гейдар Алиев, концепция Гейдаризма, кемализм, гандизм.

Summary

Khatira Guliyeva

The concept of Heydarism (Introduction to the Problem)

Although hundreds of works related to politics and "isms" related to political schools have been written, and rich libraries have been created, this human problem has led to important thoughts in the minds of every state and people in every period, every historical stage, and has also led to new researches. maintains its importance as a phenomenon that gave rise to it.

From this point of view, among the topics that are relevant in the interdisciplinary scientific system of the world public opinion is Heydar Alirza oglu Aliyev, the great leader of the Azerbaijani people, a historical figure, who carried out the mission of establishing and creating an independent state of his people and who won the titles of "great leader, head of state, father, great leader" during his lifetime. The Strategy of Political Governance - Heydarism is a rich source for serious research,

but also a valuable school from which the world of politics, both today and in the future, will benefit.

In order to understand Heydarism in a scientific-theoretical context, philosophical currents and famous philosophers, historical figures, world-famous political leaders, including Mahatma Gandhi, Mustafa Kemal Atatürk, national state, national leader, which appeared from ancient times to modernism and are famous for many "isms" political schools that include activities - Gandhism, Kemalism, as well as Marxism, which is the basis of the new world order, etc. of great importance in modern times.

Of course, it is impossible to analyze and justify the scientific-methodological theories known in the essence of the school with the meaning of the suffix "Izm" in one article, as well as the concept of "Heydarism" as a leadership worldview, the principles and provisions of this huge school. Therefore, the article is called "Heydarism Concept Introduction to the Problem" and we will present our ideas, approaches, and results obtained within the content expressed by this title.

Keywords: *Azerbaijan, Heydar Aliyev, concept of Heydarism, Kemalism, Gandhism*